

BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

1740-50

n° 27, 1996

BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

L
1/2

70-50

'30-'50

Berichtenblad
van het Navorsings- en
Studiecentrum voor de
Geschiedenis van de
Tweede Wereldoorlog

Résidence Palace - Blok E
Wetstraat 155 - Bus 2
B - 1040 Brussel
Tel.: 02 / 287.48.11
Fax: 02 / 287.47.10

Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 en 13-17 u.

Redactie
Dirk Martin

Vormgeving
Anne Bernard

Tekstverwerking
Nicole Meganck

Druk en afwerking
André Flamée

Verantwoordelijke uitgever
J. Gotovitch
H. Maubelstraat 52
1190 Brussel

Woord vooraf 3

In memoriam 4

De schatkamer

Aanwinsten van het archief 5

Een belangrijk bestand ontsloten: archief Somerhausen ... 7

Recente werkinstrumenten 10

De Derde Wereld tussen heden en verleden 11

Fototheek 19

De muren spreken 19

Op het getouw

Vrouw en Oorlog 20

De bevrijding van België 21

Economische zaken, politieke zaken: Camille Gutt 22

Initiatieven

Wetenschappelijke dag te Valenciennes 24

Geschiedenis en televisie 26

De seminaries: het seizoen 1995-1996 28

Nieuwe publicaties en een doctoraat 30

Arkprijs van het Vrije Woord 35

Een nieuw tijdschrift 37

Uit het buitenland

Colloquia en archieven 38

Documenten

Uit de archieven van de Communistische Internationale
te Moskou... 42

In de kijker

Het Institut für Zeitgeschichte te München 45

Dossier «Kunst en Censuur»

Kessels op de brandstapel ?

Of: wat te doen met werk van collaborerende
kunstenaars

Sinds maanden wordt er nagedacht over de toekomst van het Centrum. Een beslissende stap komt nu in zicht. Dit Berichtenblad is wellicht het laatste dat onder de hoofding «Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog» verschijnt. Verschillende elementen maakten een omvorming noodzakelijk.

Blijkt men aan de vooravond van de XXIe eeuw terug, dan is het duidelijk dat de oorlog 1940-45 in een globale context moet worden geplaatst die loopt van de Eerste Wereldoorlog tot de laatste decennia van de eeuw. Het perspectief wordt breder maar de Tweede Wereldoorlog blijft de referentie; onze Franse collega's wezen hier de weg en ook in Nederland kiest men voor deze oplossing.

Verandert er vanuit wetenschappelijk oogpunt iets, dan is dat eveneens het geval op institutioneel vlak. De herdenkingsjaren 1994-95 betekenden ook een generatiewissel die rechtstreeks op de werking van het Wetenschappelijk Comité weegt. Het In Memoriam in dit Berichtenblad is er een pakkende illustratie van.

Tenslotte evolueren de structuren van het wetenschappelijk onderzoek samen met die van de Staat; het Centrum moet hierop kunnen inspelen.

Die overwegingen hebben samen geleid tot een formule van verandering in de continuïteit. Alle groepen van het Comité, de Vaderlandslievende verenigingen en de wetenschappers van beide gemeenschappen hebben zich geschaard achter het aan de Minister van Wetenschapsbeleid voorgestelde ontwerp.

Het voorbije «seizoen» werd reeds in een nieuwe optiek geplaatst. De samenwerking van het Centrum met de seminaries hedendaagse geschiedenis van de universiteiten en - voor het eerst - met studenten van een buitenlandse universiteit (Valenciennes) enerzijds, de ontmoeting van driehonderd studenten geschiedenis en journalistiek met BRTN- en RTBF-producers van TV-uitzendingen over de oorlog anderzijds, vormden het zwaartepunt van onze activiteiten. Meer details leest u verderop. Onderzoeksprojecten hebben geleid tot belangrijke publicaties, nieuwe projecten werden op het getouw gezet, verscheidene boekdelen zullen de neerslag vormen van ons colloquium van 1995.

Het initiatief van de vzw De vrienden van het Centrum om de bekroonde teksten van de getuigenissenwedstrijd uit te geven, kende een onverwacht succes.

Dit najaar zien ook onze nieuwe Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis '30-'60 het licht. De samenstelling van de redactie, de verschillende rubrieken en interessegebieden tonen hoe wij in de toekomst willen werken.

Een uitdaging ? Een gok ? Elke nieuw initiatief houdt risico's in. Dit is ook het geval met het onderwerp van ons dossier. Onze naoorlogse samenleving is teveel belangrijke vragen uit de weg gegaan. Is het vijftig jaar later te vermetel om ze alsnog op tafel te gooien ?

José Gotovitch
Directeur

Het Centrum zwaar getroffen

In de afgelopen maanden verloor het Centrum drie (oud-)leden van het Wetenschappelijk Comité.

In Prof. **Herman Corijn** (°1920) hadden het Comité en het Bureau een eminent medewerker met een doorslaggevende stem. Tijdens en na een lange carrière in het onderwijs die hij beëindigde als inspecteur-generaal, was hij o.a. kabinetschef van minister van Nationale Opvoeding Calewaert, voorzitter van de raad van bestuur van de VUB en voorzitter van het Humanistisch Verbond. De geëngageerde maar verdraagzame historicus, zelf actief in het verzet tegen de groeiende invloed van de «nieuwe orde» aan de universiteit Gent tijdens de bezetting, werd in 1972 lid van het Comité van het Centrum. Sinds 1976 zetelde hij in het Bureau. De unieke manier waarop hij het Centrum met raad en daad bijstond, zullen wij hard missen.

Kort na Herman Corijn overleed **Jules Jacob** (°1923), sinds jaren lid van het Comité. Jacob vertegenwoordigde de oorlogsverminkten en was hoofdredacteur van «*L'Invalide belge* - De Belgische verminkte». Ook zijn vaak ironische blik zullen wij missen.

Eind juli tenslotte bereikte ons het bericht dat **André Alers** (°1906) overleden was. Alers die tot 1987 deel uitmaakte van het Comité, was er één van de belangrijkste leden van. Als leraar aan het Gentse atheneum sinds 1936 werd deze classicus van christelijken huize een van de hoofdfiguren van het Gentse Onafhankelijkheidsfront. Hij werd gearresteerd en kwam terecht in de hel van Breendonk en Buchenwald. Na de oorlog werd hij studiefprefect te Brussel en later opdrachthouder bij het Hoofdbestuur van Nationale Opvoeding. Hij bleef actief in naoorlogse verenigingen van verzetslui. Zijn belangstelling lag ook op Europees vlak; hij was stichter-erevoorzitter van de Europese Vereniging voor Onderwijzend Personeel en Europees eresenator. Het samenwerken met deze beminnelijke man o.a. in een project over universiteitsgeschiedenis tijdens de bezetting, zal voor ons steeds een van de beste herinneringen aan het Centrum blijven.

Dirk Martin

Archief

Aanwinsten van het archief

In de periode juni 1995 - juni 1996 werden 145 bestanden toegevoegd aan de collectie. Meer dan de helft hiervan bestaat uit dagboeken en diverse manuscripten van privé-personen (fonds JP). Over de inhoudelijke zwaartepunten hiervan verder meer.

Minder bestanden maar veel volumineuzere werden toegevoegd aan de archief-fondsen stricto sensu.

Het fonds P (privé-personen als archief-vormer) werd verrijkt met een vijftiental bestanden, waarvan de paar strekkende meter archivalia van wijlen Albert Régibeau (1915-1979) ongetwijfeld de belangrijkste zijn. De jurist Régibeau, socialist en Waals militant, verzetsman van het eerste uur en politiek gevangene, was onder meer als voorzitter van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en Rechthebbenden een van de invloedrijkste pleitbezorgers van de rechten van de oud-politieke gevangenen. Zijn archivalia op dit terrein berusten nu in het Centrum (PR 24). Van een heel andere aard zijn de archivalia Fernand Strubbe. Deze oud-inlichtings- en actie-agent deponeerde in het Centrum het materiaal dat hij verzamelde voor het schrijven van zijn boek over de clandestiene Belgische inlichtingsdiensten tijdens de bezetting (PS 30).

Een aantal minder grote privé-bestanden betreffen onder andere nog het verzet (PL

26, PS 31, PB 27, PV 58, PA 5, PH 27), de Europese gedachte na de oorlog (PL 27), de Spaanse burgeroorlog (PG 29, PH 26), Ieper in 1940 (PC 30) en de *Militärverwaltung* (PV 59). Eveneens te vermelden zijn kopieën van enkele curieuze documenten in verband met Leopold III afkomstig van de masseur van Himmler, Felix Kersten (PK 9).

Ook de archieffondsen over instellingen en organisaties tellen een aantal belangrijke nieuwigheden.

De grootste aanwinst zijn ongetwijfeld de zes archiefrekken Fonprispol (*Fonds Prisonniers politiques*), eigenlijk een soort sociale dienst voor politieke gevangenen ontstaan na 1945 (T 48) (slechts raadpleegbaar mits toelating). Een tweede grote aanwinst betreft de documentaire collectie aangelegd door de RTBF voor haar uitzendingen «*Jours de guerre*» (zie ook het vorige nummer van '30-'50) (W 30). Microfilms, microfiches en fotokopieën van Duitse bestanden vormen een derde groot geheel. Acht microfilms van het vroegere *Institut für Marxismus-Leninismus* betreffen processen tegen Belgen behandeld in het beruchte *Volksgerichtshof* (7 WE 1). 22 Microfiches van het *Bundesarchiv Potsdam* betreffen België en het *Reichssicherheitshauptamt*, de *Dienststelle Rosenberg* en het *Propagandaministerium* (MS 13/2, M 19/2 en M 6/2). De gefotokopieerde bestanden gaan over het *Reichsfinanzministerium*,

Ahnenerbe, Hitlerjugend en Kriegsmarine uiteraard in verband met België (M 23, M 24, MV 6, MK 15).

Nog andere, meer uiteenlopende bestanden werden aan de collecties toegevoegd. De belangrijkste behandelen de vooroorlogse *Les Editions Rex* (C 11 suppl.6), de grote enquête van het Centrum over de seculiere en reguliere geestelijkheid tijdens de bezetting (W 25 B), de Centrum-enquête over de lokale bevrijdingsherdenkingen van 1994 (W 32 en 33), het Secretariaat-Generaal van Justitie (Schuind) en de benoemingen tijdens de bezetting (B 73/2).

Ook de collectie ego-documenten (reeks JP) werd uitgebreid. De talrijke aanwinsten (109 nieuwe bestanden) mogen grotendeels worden toegeschreven aan de wedstrijd georganiseerd door de v.z.w. 'De Vrienden van het Centrum'. Dit initiatief leverde voor de archieven van het Centrum 62 ongepubliceerde ego-documenten op (JP 1529 tot JP 1590). Een vluchtig overzicht van de onderwerpen die in deze teksten (variërend van één tot honderd bladzijden) aan bod komen, leert dat er vier hoofdthema's zijn: de Achttiendaagse Veldtocht (20 keer), krijgsgevangenschap in Duitsland (15 keer), het verzet (14 keer) en ervaringen in Duitse concentratiekampen (11 keer). Het dagelijks leven komt daarentegen maar zelden aan bod (slechts vier keer) en collaboratie staat in geen enkel van deze verhalen voorop. Deze thema-keuze heeft

mogelijk veel te maken met het feit dat de voor de wedstrijd gedane oproep om te getuigen in hoofdzaak verliep via publicaties van de vaderlandslievende verenigingen. Een feit dat waarschijnlijk ook aan de basis ligt van het opvallend onevenwicht tussen Franstalige (90%) en Nederlandstalige teksten (10%).

De 47 andere egodocumenten waarmee de verzameling van het Centrum sedert juni 1995 werd verrijkt, zijn van zeer verschillende oorsprong. In deze groep gaat de meeste aandacht naar het verzet (13 gevallen), maar daarnaast wordt ook aandacht besteed aan: oorlogservaringen als jood (7 gevallen), de Achttiendaagse Veldtocht (7 gevallen), het dagelijks leven (6 gevallen) en de collaboratie (6 gevallen). Zonder buitensporig te zijn, is ook bij deze groep sprake van een zeker taal-onevenwicht; driekwart is Franstalig. De relatieve schaarste aan Nederlandstalige egodocumenten valt des te meer op als ze vergeleken wordt met de grote weerklink van de oproep die de krant '*Gazet van Antwerpen*' in 1994 deed om over het thema 'Het laatste oorlogsjaar' te getuigen. Het bij die gelegenheid samengebrachte materiaal is nu toegankelijk in onze archieven (JP 1591). Tot slot van het overzicht van het fonds egodocumenten dient gewezen op het oorspronkelijk manuscript van historicus D. Luyten over het heet hangijzer van de repressie van de economische collaboratie kort na de Tweede Wereldoorlog (JP 1527, momenteel alleen toegankelijk mits toelating).

Dirk Martin / Fabrice Maerten

Een belangrijk bestand ontsloten: het archief Luc Somerhausen

De figuur Somerhausen

Luc Somerhausen neemt een bijzondere, zelfs uitzonderlijke plaats in binnen veel domeinen die ons interesseren. Na het overlijden van Albert Régibeau werd hij de tweede ondervoorzitter van het Wetenschappelijk Comité van het Centrum. Als dusdanig en met een soms bars uiterlijk hanteerde hij met zwier zijn onbarmhartige pen en omringde hij het Centrum en zijn personeel met minutieuze en kritische, maar fundamenteel warme toewijding. Luc Somerhausen beschouwde zijn functie als logisch eindpunt van een duidelijk atypische « carrière », een woord dat hij zou hebben verafschuwde.

In 1924 behaalde Luc Somerhausen een licentie in de politieke wetenschappen aan de ULB. Vanaf 1927 werkte hij bij het Beknopt Verslag van de Senaat. Terzelfdertijd werd hij gepassioneerd door het theater en vervulde hij directiefuncties in het Theater van het Résidence Palace en het *Théâtre des Galeries*. Op een heel ander vlak werd hij Belgisch correspondent van directeur Riazanov van het Marxistisch-Leninistisch Instituut, dat over de hele wereld documenten en archiefmateriaal van de arbeidersbeweging verzamelde¹. Als uitvloeisel van deze activiteit zal Luc Somerhausen later *L'humanisme agissant de Karl Marx* publiceren².

Luc Somerhausen schrijft tijdens de bezetting voor *La Voix des Belges* en werkt samen met de inlichtingsdienst Wim. In mei 1943 wordt hij aangehouden en naar Duitsland gedeporteerd. In Esterwegen is hij één van de stichters van de vrijmetselaarsloge *Liberté chérie*. Na Esterwegen wijdt Luc Somerhausen een aanzienlijk gedeelte van zijn tijd en energie aan de kameraden met wie hij gedeporteerd werd. Vanaf de oprichting is Somerhausen voorzitter van de Brusselse afdeling van de NCPGR en als dusdanig ook nationaal ondervoorzitter. Hij zal ook jaren de Vriendenkring van Sachsenhausen voorzitten. Daarnaast zetelt hij in ontelbare commissies, wat in zijn archiefdocumenten tot uiting komt. Gedurende zijn deportatie komt Luc Somerhausen onder de indruk van de solidaire houding van bepaalde communistische medegevangenen³. Zijn bewondering voor de USSR is bijgevolg grenzeloos. Bovendien schokt de politiek van P.-H. Spaak hem en in volle koude oorlog, terwijl velen de partij verlaten, treedt Luc Somerhausen in 1948 toe tot de Kommunistische Partij. Als verantwoordelijke voor de politieke gevangenen in de schoot van de KP gaat hij in de NCPGR de grote gevechten van de koude oorlog aan. Deze

¹ Door het openen van de Moskouse archieven beschikken we over het dossier van Luc Somerhausen. Hierin bevindt zich de lijst van documenten die hij voor rekening van het Instituut verworven heeft. We vermelden dat een gedeelte van de periodieken die toen naar Moskou verstuurd werden, door het AMSAB in de vorm van fotokopieën werden 'gerepatriëerd'.

² Parijs, 1946.

³ Interview met Luc Somerhausen door José Gotovitch, 26.XI.1980.

⁴ Cf P. LAGROU, *De politieke strijd om het verzetsaureool. Verdienste en erkentelijkheid in het naoorlogse België. (1944-1950)*, Leuven, KUL, 1989.

zullen uitmonden in de breuk en de splitsing van de organisatie: de affaire Rousset, de relaties met de FIR, de «loyauteitsverklaring» tegenover België⁴. Maar in 1950 behoort hij tot de delegatie van de NCPGR die de beslissende onderhandelingen voert, met de troonsafstand van Leopold III tot gevolg. Toch zal Luc Somerhausen zeer snel botsen met de leiding van de KPB en haar gedrag aan de kaak stellen. Hij veroorzaakt een schandaal door de KPB ervan te beschuldigen dat deze Julien Lahaut alléén de verantwoordelijkheid heeft laten dragen voor zijn fameuze uitroep «Leve de Republiek», waardoor de aandacht van de moordenaars op hem gevestigd werd.

Luc Somerhausen wordt in 1954 uit de partij gezet. Hij blijft actief in de wereld van de politieke gevangenen en wordt

hun kroniekschrijver via een tijdschrift dat verschijnt in 1953⁵. Hij zal er pas in 1980 mee stoppen. In die gestencilde bladzijden vindt men alle problemen terug die van ver of dichtbij betrekking hebben op de wereld van het verzet en de deportatie, maar ook zijn vaak scherpe commentaren over de gebeurtenissen en de persoonlijkheden van die periode. Dit materiaal vormt voor de historicus een onvervangbare bron.

Naast de herinnering aan zijn grote generositeit beschikt het Centrum inderdaad ook over de papieren van Luc Somerhausen. Deze werden door zijn achternicht Christine Somerhausen-Denuit ter beschikking gesteld. Zo heeft Luc Somerhausen voor het laatst een instelling gediend, waaraan hij reeds zoveel geschenken had.

Het archief

De enkele strekkende meter archief van het bestand Luc Somerhausen weerspiegelen de intense maatschappelijke activiteit van deze bijzondere man tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en 1982, toen hij overleed. Twee grote thema's in deze duizenden documenten: de belangenverdediging van oudstrijders en/of oorlogsslachtoffers en de groeiende rol van de communistische wereld op internationaal vlak na 1945.

Het bestand werd onderverdeeld in twee grote gehelen van ongelijke waarde. Het eerste behelst a.h.w. de algemene

documentatie die Somerhausen verzamelde i.v.m. de onderwerpen die hem interesseerden (knipsels, parlementaire documenten, brochures en tijdschriften). Het belang van deze thematische dossiers bestaat er vooral in dat zij als vertrekpunt kunnen dienen voor verder onderzoek. In het bijzonder gaat het o.m. om knipsels over de inbreuken op de mensenrechten in het Oostblok en om parlementaire documenten i.v.m. de wetgeving ten voordele van de oudstrijders, slachtoffers en invaliden van de Tweede Wereldoorlog in ons land.

⁵ *Bulletin d'Information des Prisonniers politiques, Résistants et Combattants.*

Interessanter nog zijn de persoonlijke documenten van Somerhausen. Hier drie onderdelen die niet even groot zijn. Een eerste klein stuk betreft zijn socialistisch en meer bepaald marxistisch engagement. Naast enkele teksten van filosofische aard en documenten over de oorsprong van het marxisme in België, vinden we hier vooral sporen van Somerhausen in de Belgische KP. Het gaat in het bijzonder om de problemen die leidden tot zijn ontslag; een en ander werpt wat meer licht op de KP in een delicate periode van haar bestaan.

De koude oorlog vormt ook de achtergrond van de massa documenten over de verenigingen voor de belangenverdediging van oudstrijders, verzetslui en oorlogsslachtoffers. Het betreft hier de «politieke» pool van het centrale deel van het bestand, gewijd aan de problematiek van de oudstrijders. De belangrijkste dossiers gaan enerzijds over de Vriendenkring Sachsenhausen waarin Somerhausen gedurende vele jaren op nationaal en internationaal vlak een grote rol speelde. Anderzijds betreffen ze de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en Rechthebbenden 1948-56, een periode vol strubbelingen toen Somerhausen een van de belangrijkste actoren was van het interne debat.

In de tweede helft van de jaren '50 wordt de ideologische strijd minder belangrijk

voor Somerhausen die zich nu vooral bezighoudt met het verdedigen van de belangen van oudstrijders en vooral invaliden van de Tweede Wereldoorlog in België. Dat levert een massa documenten op. Voor wie geen specialist is in de rechtsgeschiedenis zijn ze niet heel toegankelijk, maar ze vormen een goed instrument voor het begrijpen van de ingewikkelde mechanismen bij het tot stand komen van de wetten en reglementen m.b.t. de Belgische oorlogsslachtoffers. Daarenboven illustreren ze het krachtveld waarbinnen elk wetgevend proces in ons land plaatsgrijpt.

Het persoonlijk archief van Somerhausen bevat ook een derde kleiner stuk. Hier gaat het over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, een onderwerp dat deze oud-politiek gevangene in de tweede helft van de jaren '60 meer en meer begon te interesseren. Toen speelde hij overigens een actieve rol in het oprichten van het Centrum. Precies in dat verband zijn deze documenten belangrijk. Op te merken zijn ook verscheidene dossiers over de geschiedenis van de concentratiekampen.

Alhoewel het grote archief Luc Somerhausen van ongelijk niveau is, vormt het toch een bijzonder goede invalshoek voor een wetenschappelijke studie van oudstrijders en verzetslui, een door de Tweede Wereldoorlog zo getekende groep.

José Gotovitch/Fabrice Maerten

Recente werkinstrumenten

Zoals steeds wordt er naar een vlugge ontsluiting en terbeschikkingstelling van de aanwinsten van het archief gestreefd. Het archiefoverzicht en de lijsten en inventarissen vormen daartoe van oudsher het instrument. Zopas verscheen ook de dertigste gedrukte inventaris van het Centrum. Henri Masson beschrijft het bestand *Services de Renseignements et d'Action dans la région liégeoise*, nl. Zéro, Service D en Groep G.

Maar na de invoering van VUBIS voor de bibliotheek wordt ook qua archief gewerkt aan een geautomatiseerd systeem van ontsluiting. In afwachting van het opstarten ervan kunnen onze lezers het trefwoordenbestand van het archief reeds on-line consulteren. Dit biedt het voordeel dat er specifiek per onderwerp kan worden gezocht. Voorts vindt men naast het trefwoord onmiddellijk het magazijnnummer waarmee de stukken kunnen worden opgevraagd. Deze werkwijze levert een

aanzienlijke tijdsbesparing op en maakt het vroegere, omslachtige opzoekwerk een stuk eenvoudiger.

Voor wie ondertussen het overzicht kwijt is over de steeds aangroeiende archieven in verband met de periode 1930-1950, publiceert het Centrum zopas een beknopte gids. De bedoeling van de «Beknopte Archievengids» voor de geschiedenis van oorlog en bezetting in België is de grote archiefinstellingen en bestanden terzake voor te stellen, kort aan te geven voor welk onderzoek ze kunnen worden gebruikt en het verschaffen van enkele praktische inlichtingen. Eerst komen de officiële archiefinstellingen en met name het Centrum aan bod, vervolgens de privaatrechtelijke instellingen en tenslotte de buitenlandse archieven. De beginnende onderzoeker en de geïnteresseerde leek hebben hiermee dus een eerste ontsluitingsinstrument in handen.

Dirk Martin/Anne-Marie Verhofsté

Medewerkers Centrum makkelijker bereikbaar

jose.gotovitch@cwo2gm.be
lmaes@cwo2gm.be
nicole.meganck@cwo2gm.be
patrick.temmerman@cwo2gm.be
rv.doorslaer@cwo2gm.be
kvdberghe@cwo2gm.be
isasamp@cwo2gm.be
chantal.kesteloot@cwo2gm.be
anne.bernard@cwo2gm.be
dirk.martin@cwo2gm.be
wim.meyers@cwo2gm.be

lv.daele@cwo2gm.be
frans.selleslagh@cwo2gm.be
alain.colignon@cwo2gm.be
gvd.berghe@cwo2gm.be
amverhofste@cwo2gm.be
jf.crombois@cwo2gm.be
hkeppens@cwo2gm.be
fabrice.maerten@cwo2gm.be
isabelle.ponteville@cwo2gm.be
mpverhaegen@cwo2gm.be
eric.laureys@cwo2gm.be

Leeszaal: lzsd1@cwo2gm.be

Bibliotheek

De 'Derde Wereld' tussen heden en verleden

Tijdens de koloniale periode hadden de meeste 'Derde Wereld'-landen geen eigen staatkundig bestaan. Door de dekolonisatie na de Tweede Wereldoorlog, en versneld in de jaren zestig, kwam hierin verandering. De economische, maar ook culturele, afhankelijkheid van de oud-kolonisator bleef evenwel in vele gevallen nagenoeg ongewijzigd. Het kan moeilijk anders of deze situatie liet sporen na in de historiografie. Een interessante vraag kan dus luiden of de regio's die tijdens de eerste helft van de XXste eeuw niet behoren tot de 'moderne' 'geïndustrialiseerde' wereld eigenlijk wel een geschiedenis hebben. Met geschiedenis wordt in deze context een verhaal bedoeld dat aan twee basiskenmerken voldoet: 1/het vertrekt niet uitsluitend van koloniale of neokoloniale belangstellingspunten; 2/het laat evenmin de elementaire en universele basisregels van het kritisch historisch onderzoek terzijde.

Dit zijn geen eenvoudige vragen en deze beperkte 'Bibliotheek'-bijdrage van '30-50' kan zeker geen volledigheid pretenderen in het beantwoorden ervan. Eigenlijk zijn wij uitgegaan van de titels die de laatste jaren door de bibliotheek werden aangekocht over de materie. Deze benadering heeft in die zin toch enige betekenis dat de bibliothecarissen van het NCWOII de laatste jaren systematisch aandacht hebben gehad voor deze problematiek in hun verwervingspolitiek. M.a.w. de meest essentiële titels van wat recent in België en de ons omringende landen is versche-

nen (met inbegrip van de Angelsaksische landen) over de geschiedenis van de 'Derde Wereld' tijdens de eerste helft van de XXste eeuw (weliswaar in voor ons toegankelijke talen!) bevinden zich in onze rekken.

Een globaal overzicht van de ca. 50 titels die wij hebben bekeken leidt onmiddellijk naar de meest frappante, maar wellicht logische, conclusie dat de ex-koloniale interessesfeer ook de meest bepalende factor vormt in de geschiedschrijving. Zo interesseert, ten titel van illustratie, Frankrijk zich voor Algerije of 'Frans Equatoriaal Afrika', de Verenigde Staten hebben belangstelling voor Centraal-Amerika, Nederland voor Suriname, Groot-Brittannië voor Palestina of India, ... België voor Zaïre. Daarnaast valt op dat bijzondere belangstelling gaat naar regio's waar vandaag ook interessante economische ontwikkelingen (zeg maar potentiële markten voor het 'Westen') te situeren zijn. Dit geldt met name voor China, maar tevens voor Vietnam en Indonesië. Deze landen liggen niet toevallig in Azië. Omgekeerd krijgt de geschiedenis van Afrika een stiefmoederlijke behandeling. Er wordt een uitzondering gemaakt voor Zuid-Afrika en meer in het bijzonder voor de apartheidsperiode, die als een afgesloten epoque wordt beschouwd.

In dit stuk hebben vier medewerkers van het Centrum elk hun topic gekozen. Er volgen achtereenvolgens besprekingen

over Indonesië, Vietnam, Turkije en Zwart Afrika. Alle vier waren deze regio's, grotendeels om de hierboven aangehaalde redenen, manifest in de boeken-collectie aan- of afwezig.

Indonesië

De keuze viel onder meer op Indonesië - alhoewel het gebruik van de oude term (Nederlands) Indië hier te verantwoorden zou zijn - omdat de aandacht voor de grootste oud-kolonie bij onze Noorderburen eerder toe dan af schijnt te nemen. De films en het televisie-vervolgverhaal Oeroeg (naar de in 1948 gepubliceerde roman van Hella S. Haasse) kregen, hoewel ook door de BRTN uitgezonden, in Vlaanderen vrij weinig aandacht. In Nederland reet dit verhaal over de vriendschap tussen een Nederlandse planterszoon en een Indonesische jongen die door de oorlog en de erop volgende onafhankelijkheidsbeweging aan de andere kant van de barricade komen te staan, oude, nog niet echt geheelde wonden open.

Nog in 1992 werd de Nederlandse boekenweek in het teken gesteld van de literatuur m.b.t. de voormalige kolonie. Toen werd becijferd dat ca. 250 boektitels beschikbaar waren over Indonesië. Een antropoloog kwam in 1989 tot de vaststelling dat om en bij het miljoen Nederlanders (dit is 7%) nog één of andere binding had met 'Nederlandsch Indië'. Over deze problematiek, bekeken vanuit een andere hoek, handelen vijf studies die

de afgelopen jaren in onze bibliotheek werden opgenomen.

Begin december 1941 brak de oorlog uit in de Stille Oceaan en in april 1942 waren de Japanse legers er reeds in geslaagd Nederlands-Indië te bezetten. In de zomer van 1945, na de Japanse capitulatie, proclameerden Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid van de Indonesische Republiek. Daarop volgde een verwarde periode met onderhandelingen en twee 'politieke acties', in 1949 besloten met de daadwerkelijke soevereiniteitsoverdracht. Aan drie en een halve eeuw Nederlandse overheersing was een einde gekomen.

'Wie over het koloniale verleden spreekt, spreekt over zichzelf', zo besluit Elsevier-redacteur Remco Meijer zijn inleiding bij het boek dat hij de titel 'Oostindisch doof' meegaf¹. Dit zou ook het motto kunnen zijn waaronder zo goed als al deze publicaties over Indonesië kunnen worden gevat. Het gezichtspunt, de invalshoek, is bijna steeds Nederlands. De titels, 'Dutch Culture Overseas'², 'Het einde van Indië'³ en 'Oostindisch doof' liegen er niet om. De rivaliserende beeldvorming over Nederlands-Indië is dan ook nog volop in Nederland aanwezig: de koloniale nostalgie en het lijden van de Nederlands-Indiërs tijdens de Japanse bezetting leeft er in voortdurend conflict met de bittere herinneringen aan racisme, uitbuiting en met bloed bevochten dekolonisatie. Dit verleden is, zo concludeert

¹ Remco MEIJER, *Oostindisch doof. Het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië*, Amsterdam, Bert Bakker, 1995.

² Frances GOUDA, *Dutch Culture Overseas: Colonial Practice in the Netherlands Indies, 1900-1942*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 1995.

³ Wim WILLEMS & Jaap DE MOOR (red.), *Het einde van Indië. Indische Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en de dekolonisatie*, 's-Gravenhage, Sdu Uitgeverij, 1995.

menig auteur, eerder verdrongen dan echt verwerkt.

Twee auteurs gaan duidelijk verder en integreren eveneens de Indonesische of/ en Japanse invalshoek in hun onderzoek. Voor beiden geldt een variatie op de uitspraak van Remco Meijer. Wie de houding van de Indonesische leidende politici t.o.v. Nederland bekijkt in de periode na de onafhankelijkheid, leert zonder twijfel meer over de eersten dan over de ex-kolonisator. Nederland begreep het Indonesisch nationalisme niet, schrijft Hans Meijer in een bewerkte uitgave van zijn dissertatie, het wou ook Indonesië niet als gelijkwaardige partner behandelen⁴. Omgekeerd gebruikte (misbruikte?) de leidende politieke klasse in Indonesië

anti-Nederlandse ressentimenten om de eigen natie-opbouw en de eigen identiteit te versterken. De belangrijkste conclusie van H. Meijer luidt evenwel dat de onafhankelijkheid geen breuk vormde met het koloniale verleden: «in sociaal, cultureel en vooral in economisch en psychologisch opzicht duurde het kolonialisme - zij het

op informele wijze - voort». Dit is ongetwijfeld het waardevolste boek in de reeks, precies omdat de auteur de diverse partijen in het conflict op een evenwichtige manier aan bod laat komen.

De Japanse historicus Shigeru Sato behandelt in zijn studie *'War, Nationalism and Peasants'* de bezetting van Java⁵. Sato kiest ervoor om de sociale dimensie in zijn onderzoek te beklemtonen. Daardoor komt, naast de elite, ook de gewone Javanen nadrukkelijk aan bod in het

Ontscheping van Japanse troepen op Java

verhaal. De belangrijke politieke veranderingen in Indonesië als gevolg van de Tweede Wereldoorlog waren volgens Sato zeker niet uitsluitend toe te schrijven aan de positieve injunctie (de 'bevrijding' van Azië) van de Japanners. Minstens even belangrijk vindt de auteur het desastreus falen van de Japanse bezettingspolitiek.

⁴ Hans MEIJER, *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962*, Utrecht, Uitgeverij Het Spectrum, 1994.

⁵ Shigeru SATO, *War, Nationalism and Peasants. Java under the Japanese Occupation 1942-1945*, New York/London, M.E.Sharpe, 1994.

Onwetendheid en onbekwaamheid leidden tot een verregaande administratieve, sociale en economische chaos. Even opmerkelijk als dit besluit is evenwel dat Nederland bij Sato nauwelijks in het Indonesische verhaal voorkomt. Dit boek over Java is voor deze Japanse historicus dus al evenzeer een zoektocht naar de Japanse identiteit, wat opnieuw naadloos aansluit bij Remco Meijers conclusie.

Vietnam

Het Vietnamverhaal is in menig opzicht een variant op het Indonesiëverhaal. Opvallend is wel dat de Amerikaanse historici veel nadrukkelijker dan de Franse met de eigen maatschappij bezig zijn. De Verenigde Staten hebben hun Vietnamavontuur nog lang niet verwerkt en dat komt in de historiografie tot uiting. Vietnam, zo schrijven twee cultuurhistorici, John Carlos Rowe en Rick Berg, verwijst naar onze oorlogswonden, niet naar het land in Zuidoost-Azië. De politieke en militaire aspecten worden geprivilegieerd, het maatschappelijk aspect blijft op de achtergrond. Centraal in dit verwerkingsproces staan de gevolgen op het thuisfront.

Een interessant artikel in deze reader analyseert de 'revisionistische' historiografie in VSA m.b.t. de oorlog in Vietnam. De schuld voor het verlies wordt er helemaal in de schoenen geschoven van

fouten die in Washington werden gemaakt. Nooit komt de vraag aan bod wat die miljoenen Vietnamezen ertoe bracht hun leven veil te hebben 'in resisting America's imperial agenda for postcolonial Vietnam'⁷. Wij (de Amerikanen dus) zijn, zo schrijven Rowe en Berg, geobserveerd door het trauma van het verlies van de oorlog in Vietnam, alsof de VS toen gebombardeerd werden met napalm en de bevolking 'resettlement'-programma's opgedrongen kreeg. Het Vietnam-syndroom hield de Amerikaanse maatschappij een spiegel voor van de crisis van haar traditionele waarden en normen. Deze 'living-room war' is volgens de samenstellers van *'The Vietnam War and American Culture'* nog lang niet uitgevochten.

Aan Franse zijde, de echte ex-kolonisator van Vietnam, gaat de aandacht veel meer naar het land zelf. Pierre Brocheux en Daniël Hemery schreven een boek over 'la colonisation ambiguë' van Indochina en behandelen de periode van de 19de eeuw tot 1954, het einde van het Franse tijdperk⁸. Zij analyseren op een evenwichtige manier de koloniale politiek, maar ook de Vietnamese maatschappij en de groei van de antikoloniale krachten. Een vergelijkbare benadering vinden wij in de iets oudere uitgave van de teksten van het IHTP-colloquium over de Franse dekolonisatie⁹. Tussen de vele bijdragen vallen deze van Pierre Brocheux ('La

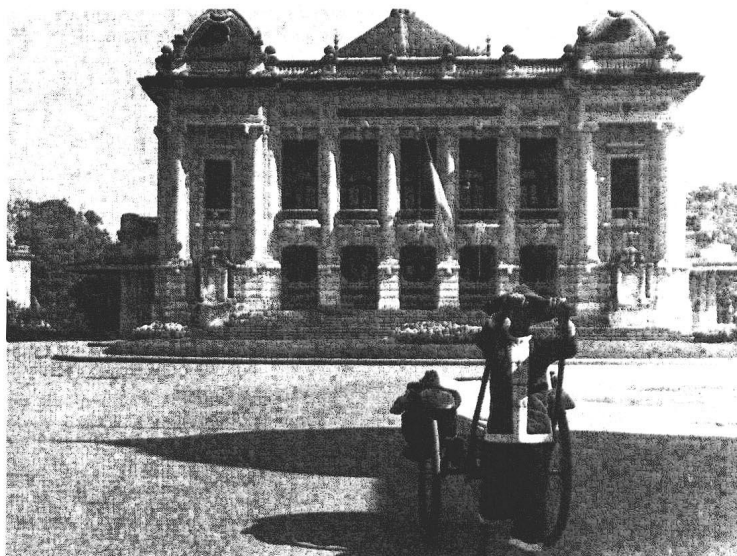
⁶ John Carlos ROWE & Rick BERG (dir.), *The Vietnam War and American Culture*, New York, Columbia University Press, 1991.

⁷ Stephen VLASTOS, *America's 'Enemy': the Absent Presence in Revisionist Vietnam War History*, in J.C. ROWE & R. BERG, *op.cit.*, p. 72.

⁸ Pierre BROCHEUX & Daniel HÉMERY, *Indochine, la colonisation ambiguë (1858-1954)*, Paris, La Découverte, 1995.

⁹ Charles-Robert AGERON (dir.), *Les chemins de la décolonisation de l'empire colonial français*, Paris, CNRS, 1986, Colloque organisé par l'IHTP les 4 et 5 octobre 1984.

question de l'indépendance dans l'opinion vietnamienne de 1939 à 1945') en Pierre L. Lamant ('*Le Cambodge et la décolonisation de l'Indochine*') toch op. Beide wijzen op toegenomen sociale spanningen in de regio als gevolg van het

Het voor de oorlog naar Frans model gebouwde theater van Hanoi

wegvallen van de economische contacten met de metropool tijdens de Tweede Wereldoorlog (cfr. Indonesië). Maar net als in Nederland ontbreekt ook in Frankrijk de koloniale nostalgie niet, hier in de vorm van een deel in de reeks '*Autrement*' over Saigon tussen 1925 en 1945¹⁰. Desalniettemin is ook dit een aardig verzamelwerk geworden, waarin een boeiend artikel van opnieuw Pierre Brocheux over de Japanse invloed op de groei van het Vietnamese nationalisme in de schaduw van Franse Vichybestuur in Saigon.

Bijzonder interessant als kennismaking met de bredere regio is het werk van de Aziatisch-Amerikaanse historicus D.R. SarDesai¹¹. Hij behandelt de geschiedenis van Zuidoost-Azië van de oudste tijden tot vandaag, zodat de historische

continuïteit in de eigen regio wordt gezocht. SarDesai legt evenwel uit dat, hoewel hij de focus richt op de inheemse bevolkingsgroepen, hij de koloniale periode toch als meer dan een 'interludium' beschouwt. De auteur argumenteert dat zelfs een aziacentrische visie op

de geschiedenis niet kan verhelen dat de regio onder Westers bestuur revolutionaire veranderingen heeft ondergaan die haar tot op de dag van vandaag ingrijpend blijven beïnvloeden.

Turkije

Kan de problematiek van de Westerse dominantie, die zo nadrukkelijk de Zuidoost-Aziatische historiografie beheerst, zonder meer naar andere continenten worden doorgetrokken? Naar het

¹⁰ Philippe FRANCHINI (dir.), *Saigon, 1925-1945. De la 'Belle Colonie' à l'éclosion révolutionnaire ou la fin des dieux blancs*, Paris, Autrement, Série Mémoires n° 17, 1993.

¹¹ D.R. SARDESAL, *Southeast Asia, past and present*, Boulder/San Francisco, Westview Press, 1994.

Midden-Oosten bijvoorbeeld? Turkije is voor deze vraagstelling uitermate geschikt. Eeuwen reeds vertoeven de Turken van het vroegere Ottomaanse Rijk en het huidige Turkije op het kruispunt tussen Oost en West, verbonden met zowel de Europese als de islambeschaving. Dit dualisme is ook binnen de Turkse samenleving waarneembaar. In op-nieuw een aflevering van *'Autrement'*, en onder de sprekende titel *'Les Turcs'*, bieden elf specialisten een overzicht van de talrijke aspecten die uit deze toestand resulteerden¹². In zijn inleiding wijst samensteller Stéphane Yerasimos erop hoe in de Europese beeldvorming de 'Turk' geleidelijk vervangen werd door de 'Arabier' als belichaming van de dreigende islam. Vooral de omstre-den laïcisering van de Turkse maat-schappij in de eerste helft van deze eeuw veroorzaakte een ommekeer in de Europese attitude. Door de feite-lijke dominantie van de 'Westerse' normen op wereldvlak te erkennen en te verzaken aan het onvoorwaardelij-ke geloof in de superioriteit van de islam, verwijderden de Turken zich van de traditionele Arabieren. De spanningen die deze dubbelzinnig-heid teweegbracht binnen de Turkse maatschappij, maar ook onder de be-langrijke Turkse diaspora, vormen samen met de zoektocht naar een eigen Turkse identiteit het centraal thema van dit boek.

Centraal in deze problematiek staat Mustafa Kemal Atatürk. Over hem verscheen in 1994 een uitermate boeiende

en innoverende biografie van A.L. Mac-fie¹³. Kemal blijft, dit hoeft geen betoog, bijzonder actueel. De erfenis van de 'stichter van Turkije' is namelijk in op-spraak gekomen door de aanhoudende aanvallen van traditionalistische isla-mitische groepen die door de grondige

*Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938),
president van Turkije van 1923 tot 1938*

secularisering getroffen werden. In dit werk zet Macfie zich af tegen de perso-nencultus rond Atatürk die mede door bepaalde Westerse academici wordt on-derhouden. Evenzeer keert hij zich tegen de doorgedreven relativiserende tendens (in vooral links-intellectuele middens) die in

¹² Stéphane YERASIMOS (dir.), *Les Turcs - Orient et occident, islam et laïcité*, Paris, Autrement, Série Monde n° 76, 1994.

¹³ A.L. MACFIE, *Profiles in Power - Atatürk*, London/New York, Longman, 1994.

Atatürk vooral het product zien van een onafwendbare sociale en politieke evolutie. Atatürk verenigde een aantal persoonlijke kwaliteiten, maar was geen visionair. Eerder was hij een bijzonder scherpzinnige opportunist, die zonder dralen de situatie in 1919 correct inschatte en de nodige maatregelen trof opdat zijn land uit de greep van de geallieerden zou blijven. Nieuw is wellicht de stelling dat Kemal Atatürk door zijn optreden niet zozeer een breuk met het 'ancien régime' teweegbracht dan wel de continuïteit ervan bewerkstelligde.

Breder van opzet is de meer klassieke moderne geschiedenis van Turkije van Erik J. Zürcher, als historicus verbonden aan de Universiteit van Amsterdam¹⁴. Hij gaat er zonder omwegen van uit dat de evolutie van het moderne Turkije grotendeels in functie staat van de groeiende dominantie van Europa. Deze Europese invloed doet zich op drie vlakken voelen: de incorporatie van de Ottomaanse economie in de kapitalistische wereldeconomie, de politieke inmenging van de Europese grootmachten en de verspreiding van het Europees ideologisch gedachtengoed (nationalisme, liberalisering, secularisering, positivisme). Breuklijnen die voorkomen op één vlak mogen volgens de auteur niet zonder meer doorgetrokken worden naar andere. Hierdoor slaagt Zürcher erin een genuanceerder beeld van de Turkse moderne geschiedenis te schetsen. Alles bij elkaar sluit de auteur evenwel, bijna tegen beter weten in, aan bij een vrij traditioneel Eurocentrisch geschiedbeeld.

Zwart Afrika

Zwart Afrika is zonder twijfel het continent dat centraal staat in de internationale (neo-) koloniale historiografie. Aanzienlijk minder nog dan de andere niet-Westerse volkeren hebben de Afrikaanse volkeren een 'geschiedenis'. Veel meer nog dan het ontbreken van wetenschappelijke belangstelling voor het verleden van het continent, is het ontbreken van een algemeen gekend historisch beeld kenmerkend voor Afrika, en in het bijzonder voor Zwart Afrika.

De periode van de Tweede Wereldoorlog illustreert ten volle deze stand van zaken. Afrika komt enkel in het verhaal voor als een geostrategisch strijdtoneel voor de Europese grootmachten. Dit belet niet dat vele historici dit eurocentrisme achter zich hebben gelaten. Een voorbeeld daarvan is ongetwijfeld de gepubliceerde dissertatie van Catherine Akpo-Vacher over Frans West-Afrika tijdens Wereldoorlog Twee¹⁵. De auteur integreert de Afrikaanse bevolkingsgroepen in haar verhaal over de rivaliteit tussen Vichy en de Gaullisten. De oorlog blijkt op die manier een belangrijke etappe te zijn geweest in de evolutie van de Franse koloniale politiek, maar al evenzeer een etappe in de bewustwording van de gekoloniseerden.

Ter afronding een 'Belgisch' collectief werk dat aansluit bij het voorgaande en een eerbetoon wil zijn aan de Zairespecia-

¹⁴ Erik J. ZÜRCHER, *Turkey - A modern history*, London/New York, Tauris & Co., 1993.

¹⁵ Catherine AKPO-VACHÉ, *L'AOF et la Seconde Guerre Mondiale. La vie politique (septembre 1939-octobre 1945)*, Paris, Karthala, 1996.

list Benoît Verhaegen ¹⁶. Hierin wordt een peidooi gehouden voor een 'directe geschiedenis', een 'histoire immédiate', in belangrijke mate methodologisch geschoeid op de leest van de orale geschiedenis. Dit is een historisch en ideologisch programma dat een 'geschiedenis' moet geven aan de (gekolo-

niseerde) massa ter vervanging van 'un passé ancien, probablement officiel et aléatoire...'. Of hiermee ook aan het kritisch gehalte van het historisch onderzoek, het tweede en even belangrijk criterium uit de inleiding van dit stuk steeds recht wordt gedaan, valt evenwel nog nader te bekijken.

*Alain Colignon, Jean-François
Crombois, Eric Laureys en Rudi
Van Doorslaer (eindredactie)*

¹⁶ Jean TSHONDA OMASOMBO (dir.), *Le Zaïre à l'épreuve de l'histoire immédiate. Hommage à Benoît Verhaegen*, Paris, Karthala, 1993.

Lokale geschiedenis: een balans

Het Centrum heeft naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van het einde van de Tweede Wereldoorlog verschillende seminaries georganiseerd voor studenten die een licentiaatsverhandeling over lokale geschiedenis wilden maken. De afgelopen twee jaar zijn bij de Belgische universiteiten in totaal een veertigtal verhandelingen over dit onderwerp verdedigd. Vandaag acht het Centrum de tijd rijp om een balans van het onderzoek op te maken en de resultaten ervan te analyseren. Ook zal worden nagegaan waarin deze studies hebben bijgedragen tot een hernieuwing van het onderzoek van die periode. Een studiedag rond dit initiatief vindt plaats op zaterdag 30 november. Vertrekend van een vragencorpus worden de jonge licentiaten geschiedenis uitgenodigd hun visie te geven op een aantal sleutelementen met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog, in het kader van de bestudeerde gemeenten. Het is de bedoeling om vanuit deze lokale voorbeelden na te gaan in hoever oorlog en bezetting oorzaken van verandering zijn geweest op korte, middellange en lange termijn en in welke mate perceptie en oorlogservaring de waarden binnen de lokale samenleving hebben veranderd.

Inlichtingen en inschrijvingen: Chantal Kesteloot, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Wetstraat 155, bus 2, 1040 Brussel (telefoon: 02/287.48.11; fax: 02/287.47.10).

Beeldmateriaal

Fototheek

Na lange, moeizame onderhandelingen slaagde het Centrum erin de belangrijke foto- en filmcollectie van R. Algoet te verwerven. Als cineast-fotograaf vergezelde hij op het

Buchenwald (Collectie Algoet)

einde van de oorlog Paul M.G. Lévy bij diens reportage-opdrachten in België, Zuid-Nederland en Duitsland.

De verzameling bestaat uit 41 rolletjes foto-negatieven en 8 dozen films (35, 6 en 9 mm). De 1089 negatieven zijn

thans afgedrukt. De meest uiteenlopende onderwerpen komen erin aan bod, zoals b.v. de bevrijding van Dachau en Buchenwald, het bezoek van een Belgische delegatie aan Hitlers verwoeste residentie te Berchtesgaden, de onderaardse V-bommenfabriek te Dora en de repatriëring van Belgen uit Duitsland. Van de films zijn vooral die over de bevrijding van Dachau en de Brigade Piron in september 1944 te Brussel vermeldenswaard.

Frans Selleslagh

De muren spreken

Vorig jaar kon men op de RTBF de uitzendingen van André Darteville volgen. Het was schokkend de kelders van de Gestapo in de Brusselse Louisalaan te zien met de graffiti van de gevangenen nog steeds op de muren. Het is een mirakel dat een dergelijk historisch en affectief patrimonium nog bestaat. Om het ook voor later te bewaren heeft het Centrum opdracht gegeven alle leesbare en onleesbare inscripties op muren en deuren van de cellen te fotograferen. Wij verzorgen een uitgave met deze inscripties. Hulp bij het ontcijferen wordt nog altijd in dank aanvaard.

José Gotovitch

Lopend onderzoek in het Centrum

«Vrouw en Oorlog»

Met de financiële steun van de Minister van Arbeid en Tewerkstelling belast met het Gelijke Kansenbeleid, organiseert het Centrum de tentoonstelling «Vrouw en Oorlog», vanaf november 1997 te bekijken in de tentoonstellingszalen van het Algemeen Rijksarchief (Ruisbroekstraat, Brussel). De voorbereiding van de tentoonstelling, nu al maanden aan de gang, wordt begeleid door een wetenschappelijke stuurgroep, samengesteld uit vooraanstaande professoren.

De tentoonstelling zal vijf eeuwen geschiedenis overlopen, van de XVIe tot de XXe eeuw, al zal de nadruk op onze eeuw liggen. De (voorlopige) periodisering is als volgt: 1) XVIe-XVIIe eeuw, 2) 1789-1830, 3) 1830-1914, 4) 1914-1918, 5) het interbellum en 6) 1939-1945. Hoewel de tentoonstelling een grote periode beslaat, zal ze zich niet beperken tot algemeenheden en/of marginale fenomenen. De tentoonstelling wil dit stuk geschiedenis van de vrouw op een eigen manier benaderen: ze zal niet enkel het elitaire verhaal van de heldin brengen maar wil doordringen tot de dagelijkse en specifieke ervaringen van groepen en vrouwen in tijden van revolutie en oorlog. Verschillende facetten van hun rol in oorlogsperiodes zullen belicht worden. De vrouw zal verschijnen als slachtoffer maar

ook als weerbare verzetsvrouw en als aanvoerster in de strijd. De «Belgische» vrouw in oorlogstijd was tot nu toe niet het onderwerp van een algemene studie. Onderzoeken over dit thema spitsen zich toe op een specifieke periode of aspect. Bovendien gaan de bevindingen van buitenlandse studies over de situatie van vrouwen in oorlogstijd niet altijd op voor onze regio's omwille van hun historische specificiteit en ook ontbreekt vaak een algemene benadering. Het thema van de tentoonstelling is dus een echte uitdaging.

De tentoonstelling «Vrouw en Oorlog» behandelt tevens een bijzonder actuele thematiek in de geschiedenis van de vrouw: welke invloed heeft de oorlog op de emancipatie van de vrouw? Worden de traditionele modellen door oorlog of revolutie versterkt of precies doorbroken? De oorlog gaf vrouwen nieuwe mogelijkheden op het socio-professionele vlak. Wat konden vrouwen van deze verworvenheden kapitaliseren? De tentoonstelling zal trachten een antwoord op deze vragen te formuleren, maar wil op de eerste plaats via haar vraagstelling een debat op gang brengen. Indien het onderwerp «Vrouw en Oorlog» ook één van uw interesses vormt, aarzel niet ons te contacteren.

Karen Celis/Anne Godfroid

De bevrijding van België (september 1944 - november 1945) gezien door de ogen van het Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid (HCLV)

Bij de bevrijding bevond België zich in een toestand van relatieve wanorde. De legitimiteit van de «Londense» regering was beperkt; lokale autoriteiten dienden na uitzuivering opnieuw te functioneren; gemeentepolitie en rijkswacht kampten met onderbewapening en een tekort aan manschappen. De repressie tegen incivieken en het ontwapenen van het verzet moesten worden uitgevoerd terwijl het land terug aan het werk gezet moest worden. Hoe werd het openbaar leven hersteld ?

Dankzij een FKFO-onderzoekskrediet toegekend aan het Centrum bestuderen E. Laureys en F. Dauphin aan de hand van het fonds van het HCLV (juli 1943 - november 1945) de toenmalige situatie zoals deze door de regionale officieren van het HCLV werd gezien. Daarom zal allereerst het socio-professioneel profiel van deze agenten opgesteld worden. Vervolgens zal het bijzonder rijke archief - het Hoog Commissariaat stond immers in voor staatsveiligheid, ordehandhaving, het informeren van de regering en het formuleren van voorstellen - geanalyseerd worden om machtsverhoudingen en -evoluties binnen de verschillende provincies (beginnend met Antwerpen en Henegouwen) in kaart te brengen.

Zes verschillende thema's zullen hiervoor gebruikt worden:

1. *Provinciale en gemeentelijke administraties*: zuivering en reorganisatie
2. *Rijkswacht*: zuivering, aanwerven van aanvullend personeel, herbewapening, bijdrage tot de ordehandhaving
3. *Gemeentelijke politie*: idem
4. *Verzetsbewegingen*: rol bij de bevrijding, repressie van het incivisme, bewaking van de interneringskampen, strijd aan de zijde van de geallieerden, hulp aan of tegenwerking van de lokale autoriteiten, ontwapening, eisen, problemen van de afgevaardigden van het HCLV om de macht van het verzet te beperken
5. *Repressie van het incivisme*: belang van de straatrepressie (wanneer, hoe en waarom), repressie door het verzet (en gevolgen), repressie door de gerechtshoven, organisatie en evolutie van de interneringskampen.
6. *Stakingen en sociale wanorde*: aanleiding (materiële of politieke eisen, rol van de communisten, impact van de koningskwestie), maatregelen voorgesteld door de afgevaardigden van het HCLV om stakingen te vermijden.

Eric Laureys

Economische zaken, politieke zaken. Camille Gutt te Londen

Schrijven over lopend onderzoek is nooit een eenvoudige taak. Maar zo kan wel geregeld «geschrift» worden in de vraagstellingen die tijdens het onderzoek onverwacht opduiken. Onderwerp van ons doctoraat is de rol die Camille Gutt heeft gespeeld binnen de regering te Londen. Al kan men Gutt als persoon onmogelijk veronachtzamen, toch staat de politieke actie die hij in België tussen 1939 en 1945 ontwikkelde in het kader van de financiële en monetaire politiek centraal. Door deze keuze wordt de valkuil van een te exclusief «biografische» benadering vermeden, een benadering die de persoon zou isoleren van de daden die hij in de welbepaalde context van de Tweede Wereldoorlog heeft gesteld. De actie van Camille Gutt kan op drie verschillende maar complementaire manieren worden benaderd. Eerst en vooral is er de nationale dimensie. Voorts zijn er de internationale implicaties en ten slotte de interacties tussen het «economische» en het «politieke». We hopen dat deze werkwijze het onderzoek naar continuïteit en breuk(en) zal verfijnen.

Op nationaal vlak poogt ons onderzoek het belang te onderstrepen van de vooroorlogse financiële politiek en vooral de politiek van de drie regeringen Pierlot die elkaar tot het uitbreken van de oorlog opvolgden. De economische geschiedenis negeert deze periode meestal, ofwel omdat ze te dicht bij het uitbreken van de oorlog ligt, ofwel omdat zij te ver verwijderd is van de naoorlogse problemen. Deze korte periode brengt evenwel veel onopgeloste problemen inzake de Belgische economische en financiële politiek

aan het licht. Hoe kan men deze onderscheiden van de nieuwe probleemstellingen (als ze al nieuw zijn) van de tweede helft van de jaren veertig ? Dit is een belangrijke vraag waarop het onderzoek van de economische en sociale geschiedenis verdere antwoorden zou kunnen geven. Wat de naoorlogse periode betreft, zal onze studie proberen de plaats, de functie en de inbreng van de monetaire politiek (de «operatie Gutt») te bepalen in de economische heropbouw van het land. Moet men deze operatie zoals gebruikelijk een doorslaggevend belang toekennen met het risico haar begrenzingen en tekortkomingen buiten beschouwing te laten ? Deze eerste reeks vragen roept natuurlijk een tweede op die de naoorlogse politiek(en) van wederopbouw betreft.

Zoals we hebben gezegd omvat het economische herstel van België meerdere aspecten. Naast de reeds vermelde nationale factor is er het aspect van de samenwerking tussen de geallieerde naties van het continent, ofwel door de toenadering binnen de Benelux, ofwel door de integratie in de Franse plannen voor economische samenwerking in West-Europa. In deze twee processen is België tegelijkertijd vragende en begunstigde partij. De economische en financiële aspecten resulteren voor elk van de deelnemers (en dus voor ons land) in een complexe verdeling van kosten en baten. Op welke manier kunnen hierdoor de samenwerkingsmoeilijkheden tussen de continentale naties onmiddellijk na de oorlog (1945-1947) en hun uiteenlopende wederopbouwpolitiek (structuurhervormingen, modernisering en nationalisaties in

Camille Gutt en Paul-Henri Spaak ten tijde van de operatie Gutt

Frankrijk, monetaire prioriteiten en een meer «liberale» benadering die de sociale consensus bevoordeelt in België) worden verklaard? Elementen voor een antwoord kunnen volgens ons gevonden worden in het verfijnen van twee verschillende

chronologieën, de periode van de «economie» en de periode van de «politiek», waarvan de interacties kunnen bijdragen tot het definiëren van een nieuwe benadering van het politiek beslissingsproces.

Jean-François Crombois

Nieuw materiaal voor de drukkerij

In 1979 kocht het Centrum een semi-professionele pers waarvan het formaat en de technische kwaliteiten voor een definitieve modernisering van de drukkerij zorgden. Ondertussen zijn we 17 jaar later en werd er beslist een nieuwe kwalitatieve stap te zetten met de aankoop van een machine die technologisch veruit superieur is en gekocht werd tegen een zeer interessante prijs.

De aankoop van deze bijzonder degelijke pers bewijst de voortdurende aandacht van het Centrum voor de kwaliteit van zijn publicaties. Overigens weze hier het hoofd van de Beheersdienst van het Résidence Palace, de H. Van de Sande, bedankt voor de logistieke steun bij het installeren van deze 2,5 ton zware machine.

AF

Wetenschappelijke dag te Valenciennes

Op 2 april ll. begeleidden enkele navorsers van het Centrum een aantal studenten geschiedenis van de ULB, de UCL en de ULg naar Valenciennes voor een studiedag, georganiseerd door het Centrum en de Universiteit van Valenciennes. Na een eerder ongewoon reisje (een kleine omweg via Namen om Valenciennes te bereiken) kwamen *les petits Belges*, zoals het hoort, met een lichte vertraging aan.

De dag was gewijd aan de inzet van de bevrijding in Frankrijk en in België. Vier hoofdlijnen werden beklemtoond: de *shoah*, de politieke inzet van de bevrijding, de communistische hypotheek en tenslotte het plaatselijk en regionaal niveau. Drijvende kracht achter de studiedag was de specialist van de twintigste-eeuwse politieke geschiedenis Olivier Wieviorka.

Alhoewel een dergelijk initiatief uiteraard welkom is, zijn er naast positieve ook enkele negatieve aspecten. Positief was de studiedag zeker omwille van zijn vergelijkende benadering daar waar gewoonlijk het onderzoek - de toegankelijkheid van de bronnen zit daar voor veel tussen - al te dikwijls tot één land beperkt blijft. De uiteenzettingen deden precies de betrekkelijkheid van bepaalde vragen uitkomen of openden andere perspectieven.

Negatief was het ongewilde gevolg van het dynamisme van de initiatiefnemers, die te veel hooi op hun vork hadden genomen.

Acht uiteenzettingen voorzien, wat elke discussie in de kiem smoorde, bracht één van de objectieven in het gedrang: het contact tussen de studenten. Wanneer men weet dat een discussie slechts traag op gang komt is het uiteraard catastrofaal slechts 10 minuten vraagtijd te voorzien. Dat doet niets af aan de wetenschappelijke waarde van het geheel.

De uiteenzettingen van Laurence Schram en van Jean-Pierre Azéma toonden aan dat de toestand van de joden in beide landen niet dezelfde was. Dit was niet alleen te wijten aan de verschillende positie van de joodse bevolking, aan de aard van de bezettingsregimes maar ook aan de nationale structuren en aan het concept zelf van de aanpassingspolitiek. De politiek bij de bevrijding was eveneens anders: er is een onmetelijke afstand tussen wat er in België gebeurde (Francis Balace) met de terugkeer van de regering uit Londen op het Belgisch grondgebied op 8 september, een regering die de drager wilde zijn van de democratische legitimiteit, en de Franse situatie (O. Wieviorka) waar de Franse staat in juni 1940 volmacht gaf aan Pétain. Hetzelfde geldt voor de communistische hypotheek. Zoals José Gotovitch stelde gaat in België van de KPB, alhoewel sterker dan ooit, geen reële dreiging uit, alhoewel sommigen haar als dreiging aanvoelen en die vrees uitspelen. In Frankrijk daarentegen bouwde de PCF een strategie voor de machtsovername uit, zoals Philippe

Buton het uiteenzette. Te betreuren valt wel dat zijn exposé niet specifiek aan dit onderwerp gewijd was, maar wel aan een herinterpretatie van die periode aan de hand van nieuwe archieven.

Ten slotte is het bekeken vanuit lokaal oogpunt dat de situaties misschien het meest gelijklopend zijn. Zowel in het geval Verviers, behandeld door Jacques Wynants, als in dat van de Oise-streek, uiteengezet door Jean-Pierre Besse, had men te maken met problemen inzake

politiek personeel, lokale ordehandhaving, herstel van de democratische structuren en op termijn bepaalde fenomenen van herstel en diverse vormen van verandering.

Ondanks de enkele hoger vermelde schoonheidsfoutjes kan men slechts hopen dat het initiatief herhaald wordt. Vergelijkbare vraagstellingen zijn er genoeg en deze zijn niet beperkt tot de tijdens deze eerste ontmoeting behandelde periode.

Chantal Kesteloot

Nieuwe uitgave van het Centrum

- D. MARTIN, *Beknopte Archievangids. Archiefbronnen voor de geschiedenis van oorlog en bezetting in België*, 45 p. (100 BF).
- D. MARTIN, *Guide succinct des sources archivistiques relatives à l'histoire de la guerre et de l'occupation en Belgique*, 45 p. (100 BF).
- H. MASSON, *Service de Renseignements et d'Action dans la Région liégeoise: Réseau Zéro, Service D et Groupe G* (Inventaris 30), 71 p. (150 BF).
- *Récits de guerre / Oorlogsverhalen* (uitgegeven door Isabelle PONTEVILLE en De Vrienden van het NSGTW), 160 p. (260 BF).
- *La Résistance et les Européens du Nord / Het Verzet en Noord-Europa. Communications présentées lors du colloque de Bruxelles, 23-25 novembre 1994 / Bijdragen voor het colloquium te Brussel, 23-25 november 1994* (2 delen), 460 + 158 p. (1.000 BF)
- G. VAN DEN BERGHE, *Getuigen. Belgische bibliografie over de nazikampen* (2 delen), 331 + 439 p. (1.300 BF + 1.450 BF).

Geschiedenis en televisie

Sinds een tiental jaar is de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog niet meer weg te denken van het kleine scherm. Door reportages, interviews, weder-samenstellingen en fictiereeksen werd de periode 1940-1945 goed in de verf gezet. De producties waren weliswaar niet allemaal even waardevol, maar ze konden niettemin op een zeer brede belangstelling rekenen. Zo werden er grote reeksen gemaakt, zoals die van Maurice De Wilde, ongetwijfeld een pionier op dat gebied. Ze waren echte publiekstrekkingen die leidden tot een levendig maatschappelijk debat en die het wetenschappelijk onderzoek aanwakkerden. Het Centrum oordeelde dat het interessant zou zijn een studiedag in te richten over de verschillende manieren waarop geschiedenis in televisietaal kan worden omgezet en zich niet te beperken tot een droge balans van de producties. Dat initiatief beantwoordde trouwens aan een vraag vanwege journalisten en producers naar een rechtstreeks contact met een bevoorrecht publiek, nl. de toekomstige historici en journalisten. Een studiedag waarop de studenten van alle Frans- en Nederlandstalige universiteiten waren uitgenodigd, vond plaats op 18 december 1995. Vijf thema's kwamen aan bod: het behandelen van de getuigenissen en de inbreng van de fictie, het probleem van het omzetten van geschiedenis in televisietaal en het delicate probleem van de verantwoordelijkheid van de journalist inzake historische kritiek of censuur.

Ongeveer 300 studenten namen deel aan de studiedag. Hij werd ingezet met een algemene uiteenzetting door Etienne

Verhoeyen, één van de beste producers van historische uitzendingen, gevolgd door het bekijken van enkele sequenties, waaronder o.a. uittreksels uit *La tuerie de Courcelles* (de versie van cineast André Cauvin van 1946, die van de RTBF van Willy Estersohn en die van de BRTN door Maurice De Wilde), *Het lied der duizend doden* (Etienne Verhoeyen) en *Marcourt* (André Darteville). Er volgden levendige discussies, zoals bv. over het probleem van het ensceneren van historische onderwerpen, over de moeilijkheid de bedoelingen van historici en producers in overeenstemming te brengen of nog over het begrip dramatisering van de geschiedenis. Op de studiedag, die in menig opzicht een première was, kwam eens te meer tot uiting hoezeer Franstaligen en Nederlandstaligen weinig of niets afweten van elkaars producties. Hoewel de uitzendingen van Maurice De Wilde weliswaar al enkele jaren geleden door de RTBF werden uitgezonden, waren ze onbekend voor vele Franstalige studenten die hier voor het eerst kennis maakten met een verschillende visie op de geschiedenis door de andere gemeenschap. Een andere vraag die aan bod kwam was in welke mate de studenten werkelijk tv-kijken, en specifiek naar de historische programma's. Het slotdebat over het thema «Televisie en historisch onderzoek: publiek en specifieke benadering» werd geleid door Jean-Jacques Jespers, journalist en docent communicatiewetenschappen en door de Franse historicus Yves Le Maner, één van de beste specialisten inzake historische analyse van tv-producties.

Uiteindelijk bleek dat, nu men volop aan het rationaliseren is geslagen, de aanwezige studenten, historici en journalisten eensgezind de geleidelijke verdwijning

betreuren van historische uitzendingen op onze nationale tv-zenders, terwijl overal elders de geschiedenis als een vaste waarde wordt beschouwd.

Chantal Kesteloot

Nieuwtjes van de VZW De Vrienden van het Centrum Daguitstap naar het fort van Hackenberg

De leden van de VZW maakten op 31 maart jongstleden een dagtrip naar de omgeving van Thionville. Doel van deze reis was het bezoek aan het fort van Hackenberg in Veckring, het grootste verdedigingswerk van de Maginot-linie. Deze legendarische linie van beton en staal werd tussen 1927 en 1936 onder impuls van A. Maginot, Minister van Landsverdediging, langs de noordoostelijke grens van Frankrijk gebouwd en werd als oninneembaar beschouwd. De leus was immers: «*Ici, on ne passe pas !*». De linie diende vooral om de troepen te mobiliseren en te concentreren, en een 'manoeuvrerruimte' ter beschikking te stellen van het opperbevel, om zo energie te besparen in geval van aanval en tegenaanval. Op 25 juni 1940, dag waarop de wapenstilstand werd getekend, hield de linie nog grotendeels stand. Enkele dagen later werden de garnizoenen tot overgave verplicht. De verdedigingswerken werden door de Duitsers ingenomen. Op bepaalde plaatsen werden ondergrondse fabrieken gevestigd. In 1944 herbewapende de vijand zelfs enkele vestingen en werd het vuur op Amerikaanse soldaten geopend. Na de oorlog werd de linie hersteld en vanaf 1964 tenslotte verlaten. In het begin van de oorlog was het fort van Hackenberg bemand door 1085 man, onder wie 33 officieren. Zijn tien kilometer lange gangen strekken zich uit onder 160 hectaren bos en struikgewas. De vesting bestaat uit 19 betonnen bunkers waarvan twee als ingang (één voor de manschappen en één voor wapens en munitie) en 17 voor het gevecht bestemd waren. Haar vuurkracht bedroeg 4 ton obussen per minuut. De vesting bezit 3,5 kilometer spoorweg, waarop nog steeds een elektrisch treintje rijdt. Dit maakt het de bezoekers mogelijk enkele gevechtskoepels te bezoeken, en ook de elektrische centrale. Deze is voorzien van 4 groepen van diesel-wisselstroomgeneratoren van 380 PK. Eveneens te bezichtigen zijn de keukens, het hospitaal en de kazerneringen waarin een militair museum van wapens en uniformen is ondergebracht. Kortom, een reusachtige ondergrondse infrastructuur die miljarden franken opslokte en uiteindelijk van weinig nut is geweest om de aanvaller tegen te houden. Na het bezoek constateerden de leden van de vzw eens te meer dat om de oorlog voor te bereiden de verbeeldingskracht van de mens werkelijk geen grenzen kent...

Isabelle Ponteville

De seminars: het seizoen 1995-1996

Verscheidenheid is zonder twijfel het woord dat het treffendst de seminars van het seizoen 1995-1996 kenmerkt. Robert Devleeshouwer, hoogleraar aan de *Université Libre de Bruxelles*, opende het vuur met zijn beschrijving van de elkaar kruisende en toch vaak tegenovergestelde loopbanen van twee grote tenoren van het Belgisch socialisme, Henri Rolin ¹ en Paul-Henri Spaak. Veel meer dan een biografisch overzicht van beide boegbeelden te geven, hechtte Robert Devleeshouwer belang aan het de evolutie van het Belgisch socialisme, dat, zoals men weet, dikwijls overhelde naar de kant van het pragmatisme ten nadele van de leerstellige trouw.

Het Belgisch socialisme en zijn moeilijk in hokjes te vatten personaliteiten kwamen eveneens aan bod in de kantlijn van het seminarie van de Amerikaanse Evelyn Barish. Zij verkoos evenwel in hoofdzaak de meer persoonlijke aspecten, de «familiegeheimen» zoals ze die noemde, te behandelen. Zo werden enkele weinig gekende aspecten van de familie De Man naar voren gebracht, die door spreekster voorgesteld werden als een interpretatieschema voor de kronkelwegen van Hendrik en vooral van Paul De

Man. Deze laatste werd na de oorlog één van de vaders van het deconstructivisme en de onthullingen over zijn verleden tijdens de bezetting in België ontketenden een schandaal in de Verenigde Staten.

Gie van den Berghe, auteur van de allereerste bibliografie ² over de geschreven getuigenissen door Belgische geïnterneerden in nazi-gevangnissen en -kampen, bracht een typologische analyse van de getuigenissen. Wie schrijft en waarom? Wanneer schrijft men? Welke groepen getuigden het meest? Hoe kan men die getuigenissen «lezen» en wat leren zij ons? Dat waren enkele aspecten behandeld in het raam van dit seminarie.

De gespannen atmosfeer van de bevrijding en de repressiepolitiek waren het onderwerp van twee seminars: een eerste gewijd aan de zaak Laplasse, een tweede aan de Canadese *civil affairs*. Om de zaak Laplasse te behandelen had het centrum drie sprekers uitgenodigd: historicus en journalist Marc Reynebeau, journalist Johan Anthierens en jurist Paul Depuydt. Meer dan de evocatie van de zaak Irma Laplasse was het de bedoeling de invloed van de Tweede Wereldoorlog en het belang van de repressie in het

¹ Robert Devleeshouwer is de auteur van de biografie *Henri Rolin (1891-1973). Une voie singulière, une voix solitaire*, Editions de l'Université libre de Bruxelles, 1994.

² Gie VAN DEN BERGHE, *Getuigen. Belgische bibliografie over de nazi-kampen. Een case-study over ego-documenten*, Brussel, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 1995, 2 delen.

vormingsproces van de Vlaamse identiteit te analyseren.

Serge Bernier, Directeur van de Historische Dienst van Landsverdediging in Ottawa, bracht een Canadese belichting op de bevrijding van België op basis van de verslagen van de *civil affairs*-officiëren opgesteld tijdens de enkele maanden verblijf in België, vooral dan in Vlaanderen. Het resultaat was een verbazend beeld: een gebied aan burgeroorlog ten prooi. Verdere studies, meer bepaald de werken in het kader van het Centrum/FKFO-project «De Bevrijding: feiten, opinies en beeldvorming» zullen te gelegener tijd de Canadese getuigenissen bevestigen of ontkrachten.

Claire-Angela Vandenschrick, jonge licentiate geschiedenis van de *Université Catholique de Louvain*, bestudeerde de Belgische reacties ten overstaan van de situatie in Polen, van de dood van Stalin tot aan de machtsovername door Wladyslaw Gomulka, op basis van diplomatieke documenten en artikels gepubliceerd in de belangrijkste Belgische dagbladen. Deze openbaren niet zozeer een duidelijk diplomatiek profiel dan wel een met gevoeligheid en scepticisme beladen reactie ten overstaan van de als onvermijdelijk aanvoelde ontwikkeling van de krachtsver-

houdingen tussen Polen en de grote Sovjetbroer.

Ten slotte werden de laatste seminars gewijd aan de economische geschiedenis. Peter Scholliers, bevoegdverklaard navorser bij het NFWO, trachtte aan de hand van een comparatieve benadering van de evolutie van prijzen en lonen tijdens beide wereldoorlogen een schema te ontwikkelen voor de analyse van de sociale bewegingen na het einde van elke oorlog. Waarom lijkt de naoorlog van '14-'18 niet op die van de Tweede Wereldoorlog? Moet men, naast de aanwezige sociale krachten, geen vragen stellen over de economische toestand, de notie van schaarste, om beter het sociaal conflict te begrijpen?

Jean-François Crombois van zijn kant vroeg zich af of België zich daadwerkelijk op de oorlog voorbereid had. Het blijkt dat de Belgische regering aan de vooravond van het tweede wereldconflict nog poogde problemen uit de erfenis van de economische crisis op te lossen, problemen die opnieuw opdoemden in 1945. Zonder twijfel hebben de seminars van Peter Scholliers en van Jean-François Crombois nieuwe onderzoeksrichtingen aangeduid die de economische problematiek combineren met de sociale en politieke dimensies.

Chantal Kesteloot

Nieuwe publicaties en een doctoraat

Nieuw onderzoek naar het verzet

Een van de «jongste» onderzoekers van onze instelling, Fabrice Maerten, heeft zijn doctoraatsverhandeling beëindigd. Ze behandelt het verzet in Henegouwen¹. Alain Colignon stelde hem enkele vragen om de krachtlijnen ervan bloot te leggen.

V. Welke omstandigheden leidden ertoe dit thema voor je doctoraat te kiezen ? Had je er reeds ideeën over ?

A. Inderdaad, mijn doctoraatsthesis sluit aan bij mijn licentiaatsverhandeling over het verzet in de streek van Moeskroen. Ik wou het onderzoek uitbreiden tot een groter geografisch gebied, bv. het arrondissement Mons. Mijn promotor, prof. Jacques Lory, raadde me aan om Henegouwen als geheel te behandelen. De provincie telt een grote variëteit aan bevolkingsgroepen en economische entiteiten. Maar Henegouwen lijkt essentieel een administratief geheel zonder veel cohesie. Vermits de bezetter het wel als een administratieve eenheid beschouwde, rechtvaardigt dit onze aanpak. Via het geval Henegouwen wou ik ook sociologisch onderzoek doen op het lokaal niveau. Ik ben hierin erg geïnteresseerd en via de case-study Moeskroen had ik

een overzicht van de situatie in de streek van Doornik en Kortrijk. Maar de problematiek van de drie grote industriële Henegouwse bekkens ontsnapte me volledig. Bovendien wou ik het verzet onderzoeken in zijn relatie tot de samenleving: wat betekende het als maatschappelijk fenomeen, hoe beïnvloedde het de onmiddellijke naoorlog ?

V. Welke moeilijkheden zijn typisch voor een werk als dit ?

A. Als je een fenomeen als het verzet in een maatschappij wil analyseren, moet je het onderwerp eerst definiëren. M.a.w. wie is verzetsstrijder ? Het is niet eenvoudig om een coherente typologie op te stellen. Bij een kwantitatieve benadering zijn er ook moeilijkheden. Je moet een massa secundaire bronnen aanboren die nochtans onontbeerlijk zijn. Overigens waren al de bronnen beschikbaar behalve die van de Staatsveiligheid (pas vanaf 2015...). Er was een waaier aan documenten van erg ongelijke waarde. Om het verleden zo objectief mogelijk te benaderen, bleken de archieven van het Auditoraat de meest geschikte. Voor mondelinge geschiedenis moet je «salonfähig» zijn.

¹ Fabrice MAERTEN, *La Résistance politique et idéologique dans la province de Hainaut pendant la Seconde Guerre mondiale (mai 1940-septembre 1944)*, Dissertation doctorale en vue de l'obtention du grade de docteur en Philosophie et Lettres, Louvain-la-Neuve, 1996.

Indien je goede contacten hebt met vertrouwenspersonen die je willen introduceren in het circuit, heb je geen problemen.

V. Beantwoordden je bevindingen tijdens het onderzoek aan je uitgangspunten of zijn er nieuwe elementen opgedoken en zo ja, welke ?

A. Ik ben snel overgestapt van de notie «verzet als strijdmiddel tegen de bezetter» naar «verzet als spiegel van de samenleving». Vanuit het politieke en ideologische aspect van het fenomeen heb ik geprobeerd alle elementen van de niet-gewelddadige strijd die de naoorlog mee voorbereidde, te analyseren. Ik heb me aan dit schema gehouden.

V. Wat zijn voor jou de belangrijkste kenmerken van dit verzet in Henegouwen ?

A. Vanaf het begin van de strijd tegen de bezetter, is er snel concurrentie om de naoorlog voor te bereiden. Bovendien zijn er interne spanningen tussen communisten en socialisten over de controle van de arbeidersmassa's. De KPB heeft geprobeerd de bovenhand te halen maar de socialisten voerden een vrij efficiënte aanwezigheidspolitiek in de clandestiene pers. Bovendien beschikten zij over permanente structuren op het terrein en over vele kaders. Hun aantal maakte het mogelijk individuele tekortkomingen op te vangen. In Henegouwen had het verzet zowel «sociale» als «nationale» accenten door een grote aanwezigheid van de arbeidersklasse.

Het Onafhankelijkheidsfront dat in de rest van België een erg vaderlandslievende dialectiek gebruikte, mengde in deze provincie sociale en nationale eisen. Nochtans is het pas vanaf de Verplichte Tewerkstelling dat het proletariaat zich engageerde in de strijd en dat het de sociale onderdrukking identificeerde met de bezetting.

Inderdaad, in 1941-1942 vormden de verzetsgroeperingen slechts een minderheid. Actieve steun van de bevolking kwam niet van de grond. Als de Duitsers het wensten, werden de verzetsgroeperingen opgerold. Vanaf 1943 kon dit niet meer: ontmantelde groepen werden snel terug actief.

Kortom, het verzet bleek meer een behoudend dan wel een revolutionair fenomeen te zijn. Het diende niet echt om de structuren van de naoorlogse samenleving te vernieuwen. Enkel een - relatieve - vernieuwing van het politiek personeel, vooral dan van socialistische zijde, greep plaats.

V. Wordt je doctoraatsverhandeling uitgegeven of wordt er verder gevolg aan gegeven ?

A. Ik bereid een praktisch integrale publicatie voor bij Hannonia dat de historische verenigingen van de provincie groepeerd. Op lange termijn komt er een synthese voor het «grote publiek». Uitgeverij Quorum is hierin geïnteresseerd. Voor het overige zou ik me nu graag in de lange-termijn-invloed van het verzet gaan verdiepen...

Kinderen van het getto. Joodse revolutionairen in België

In maart 1996 verscheen bij uitgeverij Hadewijch in samenwerking met AMSAB het boek *'Kinderen van het getto'* van onze stafmedewerker Rudi Van Doorslaer¹. Dit boek is de bewerking van een belangrijk deel van zijn in 1990 verdedigde doctoraalscriptie². Het vertelt het verhaal van duizenden arme joden die na de Eerste Wereldoorlog uit Centraal Oost-Europa naar België kwamen. Zij waren op de vlucht voor de ellende en het antisemitisme en zochten in Brussel en Antwerpen werk en welvaart. Onder hen bevonden zich heel wat zionisten, met daarnaast opvallend veel revolutionairen. Zij waren begeesterd door de Oktoberrevolutie en dachten dat de gelijkheid van alle mensen eveneens het joods probleem zou oplossen.

'Kinderen van het getto' volgt de joodse revolutionairen - meestal communisten - van bij hun migratie naar België in de jaren twintig: hun verenigingen, hun bijwijlen dubbelzinnige verhouding tot de Belgische communisten, hun sociale actie in de diamant en de confectie, hun

invloed in de joodse studentenwereld van Luik, Gent en Brussel.

Uit de vele levensverhalen die Rudi Van Doorslaer reconstrueert blijkt de intense vervlechting van de joodse revolutionairen met de traditionele wereld van het asjkenazische jodendom. Ondanks de moderne ideeën en het radicale vertoog is de Oost-Europese joodse cultuur, gesteund op religie, familie en traditie, zelden veraf. Eigenlijk maakten deze joden deel uit van een generatie die helemaal gedeso-riënteerd werd door de ontwikkelingen van het kapitalisme: na een korte treinreis waren zij van de 19de in de 20ste eeuw terechtgekomen. Van Doorslaer komt tot de merkwaardige en opvallende conclusie dat de joodse revolutionairen houvast zochten in de rigide organisatie van het Stalinistische communisme, in de hoop er hun eigen identiteit te kunnen bewaren. Deze conservatieve reflex was helemaal verweven met een utopische toekomstverwachting en het is precies die verstrengeling die volgens de auteur het joodse communisme typeert.

¹ Rudi VAN DOORSLAER, *Kinderen van het getto. Joodse revolutionairen in België, 1925-1940*, Antwerpen-Baarn/Gent, Hadewijch en Amsab, 1996, 253 blz.

² Een ander onderdeel verscheen in de *Bijdragen-Cahiers* van het NCWOII: Rudi VAN DOORSLAER, *Tussen Wereldrevolutie en joodse identiteit. Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog*, in: *Cahiers-Bijdragen*, 17, 1995, p. 13-85.

Getuigen; De zot van Rekem; Au camp de Flossenbürg

Van de hand van Gie van den Berghe verschenen in 1995 drie boeken.

Getuigen. Een case-study over ego-documenten (Brussel, NCWOII) is de allereerste nationale bibliografie van ooggetuigenverslagen over de nazi-kampen. In dit tweedelig werk worden de opgespoorde boeken, brochures, manuscripten, tekeningen en getuigenissen in sluijbladen, tijdschriften en kranten gerepertorieerd. Telkens worden de gevangenen en kampen die in een getuigenis aan bod komen vermeld, evenals de plaats waar de egodocumenten geraadpleegd kunnen worden. De getuigenissen werden in klassen ondergebracht (mannen/vrouwen, joden/niet-joden, per kamp, per periode), daarop werd geteld en werden grafieken vervaardigd die verschillende overzichten bieden. Om de representativiteit van deze getuigenissen en getuigen te kunnen inschatten werden daarenboven de cijfers over gevangenen, gedeporteerden en overlevenden, zowel aan joodse als niet-joodse zijde, geactualiseerd. *Getuigen* werd bekroond met de *Prix de Saint-Genois*, een vijfjaarlijkse prijs van de *Académie Royale de Belgique*.

In *De zot van Rekem* (Antwerpen, Hadewych) wordt het verhaal verteld van

een kleine crimineel die bij de inval van de Duitsers in mei 1940 vluchtte uit een Belgische psychiatrische instelling, kort nadien door de Duitsers gegrepen werd, vijf jaar in de nazi-kampen verdween en bij zijn terugkeer in België opnieuw opgesloten werd als straf voor zijn vlucht. Dit verslag wordt gevolgd door *Gott mit uns*, een essay waarin de de escalatie van utopie tot nachtmerrie, van eugenetica (een betere mens) tot genocide (de uitroeiing van *Untermenschen*) wordt geschetst en duidelijk wordt gemaakt dat uit dit alles bitter weinig lessen getrokken werden, vooral doordat voortdurend alle schuld en verantwoordelijkheid alleen bij de daders wordt gelegd.

Bij de *Commission Royale d'Histoire* verscheen het door Gie van den Berghe ingeleide en becommentarieerde ooggetuigenverslag van Léon Calembert, een geoloog van de universiteit van Luik, *Au camp de Flossenbürg*. Dit aangrijpend egodocument wordt op wetenschappelijke wijze in zijn historische context geplaatst: het concentratoire universum in het algemeen, Flossenbürg in het bijzonder en de andere getuigen en getuigenissen over dit vierde grootste concentratiekamp.

Het Verzet en Noord-Europa... vervolg

Het Centrum hield in november 1994 samen met het *Institut d'Histoire du Temps présent* een colloquium over *Het Verzet en Noord-Europa*, onderdeel van de reeks colloquia over *La Résistance et les Français*. Een eerste boekdeel, met quasi alle bijdragen, verscheen reeds eerder.

Zopas verscheen het tweede deel. Het bevat de inleidende teksten gebracht tijdens het colloquium, vier niet in het eerste deel opgenomen referaten, de vijf syntheseverslagen en een verslag over de

discussies gewijd aan de thema's: het verzet en de Engelsen, sociologische realiteit en verzet (enerzijds patroons en arbeiders, anderzijds kunstenaars, middenklasse, adel en landbouwers) en het collectieve geheugen van het verzet in Noord-Europa.

De twee delen kosten 1000 BEF, verhoogd met de portkosten. Deze som kan worden gestort op rekeningnummer 000-0000159-62 van het Centrum, met de vermelding «*Verzet en Noord-Europa*».

Chantal Kesteloot

Studiedag

«De repressie van de economische collaboratie na de Tweede Wereldoorlog in West-Europa»

Het Centrum voor Rechtsgeschiedenis van de Vrije Universiteit Brussel organiseert in samenwerking met het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog op vrijdag 13 december 1996 een studiedag over de vervolging en de bestraffing van de economische collaboratie in West-Europa. Specialisten zullen onderzoeken op welke manier de economische collaborateurs werden vervolgd en bestraft, nagaan waar verschillen en gelijkenissen kunnen worden gevonden en peilen naar verklaringen voor deze patronen.

Programma: België: D. Luyten
Denemarken: D. Tamm
Frankrijk: F. Rouquet
Nederland: J.P. Meihuizen
Noorwegen: O. Kolsrud
Conclusies: J. Gotovitch

Inschrijven voor deze studiedag kost 200 BF/11 NLG (100 BF/6 NLG voor studenten, werklozen en AIO's).

Voor meer inlichtingen en inschrijvingen: VUB Centrum voor Rechtsgeschiedenis, D. Luyten, Pleinlaan 2, 1050 Brussel Tel.: 02/629.25.44 of 02/629.24.60.

«Arkprijs van Het Vrije Woord»

voor medewerker Centrum

In het voorjaar kreeg Gie van den Berghe, gedetacheerd onderzoeker bij het Centrum, de prestigieuze Arkprijs. In zijn Laudatio zegde prof. Jaap Kruithof dat deze prijs de erkenning vormde «van de grote verdiensten als geschiedschrijver van de tijd der nazi-concentratiekampen». En verder, en wij citeren: «Terecht heeft van den Berghe zich krachtadig verzet tegen het verdoezelen of vergoelijken van

nazipraktijken, denk maar aan de drijverijen van de revisionisten. Met dezelfde energie verzette hij zich tegen de misbruiken van leed en ondergang van miljoenen slachtoffers van de naziterreur bij sommige extremistische zionisten». In zijn antwoord op de Laudatio ontwikkelde van den Berghe enkele ideeën die hij kort daarna verwerkte in een oproep die we hierna laten volgen.

Huiswerk voor holocaustontkenners

Er moet een einde komen aan de telkens weer opflakkerende beroering rond Holocaustontkenning. Bibliothecarissen, leerkrachten en leerlingen die voortdurend lastiggevalen worden, hebben geen direct afdoend antwoord op bepaalde ontkennersargumenten. Om negationistische drogredenen te ontmaskeren is gespecialiseerde geschiedkundige kennis nodig en moet men bereid zijn onderdelen van het 'klassieke' verhaal over de jodenuitroeiing enigszins te herzien. De discussie rond en met ontkenners is niet geschiedkundig. Het is een ideologisch-politiek debat waarbij gebruik en misbruik gemaakt wordt van geschiedkundige gegevens. Het gaat veel minder om wat voorbij is dan om wat nog komen moet, hoe een betere maatschappij verwezenlijkt kan worden, hoe gruwel vermeden kan worden.

Ontkennersargumenten moeten natuurlijk wel weerlegd worden, maar dat is werk voor gespecialiseerde historici. Moeilijk te vulgariseren werk, onder meer omdat, om de ontkenners afdoend te weerleggen, sommige gevestigde ideeën over de jodenuitroeiing herzien moeten worden. Maar het blijft dweilen met de kraan open. Ontkenners zijn fanatici, ze blijven herhalen wat al lang weerlegd is, komen steeds weer aanzetten met nieuwe haarkloverijen en spitsvondigheden.

Het wordt tijd ze een halt toe te roepen. Daartoe beschikken we over andere dan geschiedkundige of juridische middelen. In een ideologisch-politiek debat mogen ideologisch-politieke argumenten gebruikt worden. Waar nodig moet een beroep gedaan worden op propagandatechnieken. Waarom zouden we ons de wapens onttrekken die de tergende en uitdagende ontkenners ons voortdurend opdringen?

Ontkenners hebben tot op heden weinig meer gedaan dan bestaande bronnen en bewijzen van de jodenuitroeiing bekritisieren en kapotpraten. Alles wordt uit zijn context gelicht, blootgesteld aan hyperkritiek, getuigen en getuigenissen worden op onoordeelkundige en beschamende wijze benaderd. Ontkenners spreken tegen en verbergen zoveel

mogelijk waar ze wel voor zijn. Ze zaaien twijfel. Hun tegenverhaal heeft niets met geschiedenis te maken, het is tegen-geschiedenis. Het wordt tijd dat ze de stiel leren en de handen uit de mouwen steken. De bewijslast ligt bij hen, niet bij ons.

In plaats van historische bronnen verdacht te maken moeten ze maar eens op zoek gaan naar de bronnen die hun tegenverhaal kunnen bekrachtigen. Laten we ze aan het werk zetten met de volgende geschiedkundig verantwoorde opdracht. Dat ze het *'Mémorial de la déportation des Juifs de Belgique'* (raadpleegbaar in de leeszaal van het Centrum) ter hand nemen waarin op 511 bladzijden de namen worden gegeven van de 24.906 joden en 351 zigeuners die vanuit Mechelen werden weggevoerd richting Auschwitz. Naast familie- en voornaam worden telkens ook geboorteplaats en -datum en deportatiekonvooi opgegeven (waardoor de datum van aankomst in Auschwitz gekend is). Dit gedenkboek is gebaseerd op het fichier en de transportlijsten die de nazi's opstelden. Deze ook voor ontkenners onverdachte bronnen bevatten nog veel meer persoonlijke gegevens die niet de minste twijfel toelaten over de werkelijkheid van deze slachtoffers. Nemen we nu elke 13de naam op elk van de 511 bladzijden. Behoort de naam toe aan een persoon die de oorlog overleefde (er staat dan *'évadé'* of *'R'* van *rapatrié* bij) dan moet de volgende andersluidende naam genomen worden, dit om te voorkomen dat ontkenners die overlevenden of familieleden lastig zouden vallen. Het is nu aan de ontkenners om historisch valabele bronnen op te sporen waaruit onomstotelijk blijkt dat deze 511 slachtoffers nog in leven waren na mei 1945, of dat ze in Auschwitz een andere dood zijn gestorven dan die door vergassing, verhongering, slavenarbeid, marteling... Waar nodig moeten de ontkenners eigentijdse autopsieverslagen voorleggen (een van hun walgelijke en stupide argumenten die ik tegen hen keer). En dan hebben we het alleen over België. Hetzelfde huiswerk moet worden verricht voor de andere landen.

Gezien het arsenaal aan middelen en energie waarover ontkenners beschikken, gezien de ernst van hun aantijgingen kan dit bezwaarlijk een onredelijke of zware opdracht genoemd worden. Maar echt historisch werk is wel inspannend en tijdrovend. Waarschijnlijk proberen ze aan de taak te ontkomen door middel van een zoveelste variant op hun komplottheorie. Voor geen kleintje vervaard voeren ze misschien wel aan dat de joden die bronnen toch hebben vernietigd. Maar dat moet dan wel bewezen worden. Is zelfs dat te veel gevraagd, dan kunnen ze zich toch de moeite getroosten een eenvoudige rekenkundige bewerking te maken. Als, zoals zij van de daken schreeuwen, die miljoenen joden niet werden uitgeroeid, dan is er geen reden om aan te nemen dat zij zich niet voortgeplant hebben en dan moeten er nu toch veel meer joden op de wereld zijn. Waar zijn die dan ? Ondergedoken om, koste wat het kost, de Holocaust te bewijzen?

Ik weet het, de ontkenners zullen de handen niet uit de mouwen steken, ze zullen blijven stoken. Maar daar gaat het nu niet om. Waar het om gaat is dat als deze uitdaging wijd verspreid en bekend wordt, het bij elke confrontatie met Holocaustontkenning, zeker in pedagogische situaties, volstaan zal naar dit onvoltooide huiswerk te verwijzen. Het destructief tegenverhaal mag definitief naar de prullenmand verwezen worden.

Dat deze uitdaging nog niet eerder gelanceerd werd heeft onder meer te maken met het onvoltooide verleden van de Holocaustgruwel. Sommige betrokkenen zullen gevoelsmatig revolteren tegen de omkering van de rollen, de uitdaging als grafschennis aanvoelen. Hopelijk krijgen ze ook oog voor het feit dat dit onvoltooibare huiswerk een eind kan maken aan de gruwelijke lijkenpikkerij van ontkenners, dat er geen aandacht meer moet worden besteed aan hun steeds weer openrijten van ongeneeslijke wonden.

Gie van den Berghe

Een nieuw tijdschrift ! De «Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis»

Eind 1996 verschijnt op initiatief van het Centrum het eerste nummer van een nieuw tijdschrift voor eigentijdse geschiedenis. Ten dele bouwt het voort op de jarenlange traditie van de *Bijdragen-Cahiers*, maar in vele opzichten is het ook nieuw. Hiermee sluit dit tijdschrift aan bij een veel bredere beweging om het werkveld van het NCWOII uit te breiden, een idee dat reeds meerdere jaren leeft.

In het buitenland, met name in Frankrijk en Duitsland, heeft deze evolutie zich reeds een decennium geleden ingezet. In beide landen kwam het tot de oprichting van instituten voor eigentijdse geschiedenis. Voor deze evolutie zijn meerdere oorzaken aan te geven, maar de gewijzigde visie op de geschiedenis van de periode 1940-1945 is daarbij ongetwijfeld één van de belangrijkste. De recente historiografie over de periode wijst inderdaad in de richting van de conclusie dat de Tweede Wereldoorlog niet het unieke en buitengewone scharnierevenement vormt. Veeleer wordt de oorlog gezien als een katalysator van spanningsvelden die zich in de loop van de eerste helft van de XXste eeuw ontwikkelden en die nog tientallen jaren bleven doorwerken.

In het Centrum zelf bleef de tijd niet stilstaan. De instelling vervulde de voorbije jaren meer en meer de rol van ontmoetingsplaats, van stimulator ook, voor contemporanisten. Onderzoekers en vooral studenten van diverse universiteiten

vonden er elkaar terug. Het initiatief om de in 1970 opgestarte *Bijdragen-Cahiers* (tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog) na 17 afleveringen te herdenken dient in dit kader te worden gesitueerd. Enkele 'anciens' van het Centrum omringden zich met jonge academici en samen werd vorm gegeven aan het nieuwe tijdschrift.

Voortaan telt een jaargang 500 blz., te verdelen over twee nummers die verschijnen in mei en november. Inhoudelijk ligt de klemtoon op België in de periode van de Eerste Wereldoorlog tot de jaren zestig. Het beoogde publiek beperkt zich niet tot de kleine kring van professionele historici. Wij gaan ervan uit dat er in dit land een bredere belangstelling bestaat voor contemporaine geschiedenis op wetenschappelijk niveau, gebracht op een bevattelijke manier. Daarom zullen de BEG/CHTP rijkelijk geïllustreerd zijn. Daarom komt er eveneens een uitgebreide rubriek Bibliotheek. Regelmatig, in principe één maal per jaar, zullen themanummers verschijnen. In het najaar van 1997 staat de politieke, sociale en culturele evolutie van de vrouw (in België) tussen de jaren '30 en '50 in de kijker. Tenslotte werd er ook vormelijk intens aan het tijdschrift gesleuteld.

In dit nummer van '30-'50 vindt u een inlegvel met o.m. de inhoud van het eerste nummer en praktische inlichtingen voor de abonnering.

Rudi Van Doorslaer

Transparantie en geheimhouding

de toegang tot hedendaags archiefmateriaal

Een volle zaal en passionele discussies over de toegankelijkheid van archieven, over geheimhouding en transparantie is in België een haast ondenkbaar tafereel. Dit speelde zich dan ook af in Parijs waar op initiatief van de 'Association des Archivistes français' twee volledige dagen besteed werden aan dit thema¹. Tal van hoogwaardigheidsbekleders uit de Franse staatsadministratie, juristen, de directeur van de 'Archives de France' en zelfs een admiraal, voormalig hoofd van de geheime diensten, werden in dit kader de kans geboden om hun mening uiteen te zetten over het passend gebruik van archieven, over de geldende wetgeving en over de nood aan bijkomende wetten.

Onlangs vroeg de Franse Eerste Minister aan een voorzitter van een sectie van de Raad van State een officieel rapport over de toestand van de archieven om de positieve en negatieve aspecten van de archiefwet van 1979 na te gaan (in België gaat de goede oude wetgeving hieromtrent terug tot 1955!). Ook het decreet van 1988 over de toegankelijkheid van administratieve documenten en de wet van 1978 over informatica, computerdocumenten en vrijheid werden onder de loep genomen. Kortom, het oude debat rond de toegankelijkheid van archiefmateriaal (wachtlijden, besluitvorming, voorwaarden), de notie privé-leven, staatsgeheimen en de pijnlijke kwestie van de afwijkingen van het raadplegingsverbod woedt weer in alle hevigheid.

De meest uiteenlopende standpunten werden in het debat verwoord, tot de meest controversiële toe die een gemakkelijke toegang tot de archieven veroordelen uit vrees voor 'totalitaire' of zelfs inquisitie-

toestanden (Slama). Eén zekerheid evenwel, en een rapport dat sindsdien voorgelegd werd (cf. *Le Monde* van 22 juni 1996) zet dit punt in de verf: de burger en a fortiori de vorser beschikken over het recht op toegang tot de documenten zonder zich te moeten beroepen op uitzonderingsregels. Van hen wordt eveneens verwacht (bevestigd door de Raad van State!) dat zij in geval van administratieve obstructie een beroep zouden doen op de rechterlijke macht.

Deze positieve zienswijze wordt als het ware bevestigd door de onmogelijkheid om de term 'privé-leven' toereikend te omschrijven, tenzij door een bijzonder pragmatische benadering en hoofdzakelijk negatieve definities. Onder archivariissen zal ook de terughoudendheid jegens historici moeten wijken voor een grotere toegankelijkheid. Er is in Frankrijk zelfs sprake van archiefdiensten binnen de grote ministeries of van speciale comités in grote openbare ondernemingen om de archieven te ordenen en toegankelijk te maken voor onderzoek. Voorbehoud is echter nodig daar waar gevaar dreigt voor een 'officiële bedrijfsgeschiedenis' of zelfs een zekere bedrijfscultus. Hoe dan ook kan men daar vanuit Belgisch oogpunt slechts over dromen. De verouderde wetgeving en de schandalig beperkte middelen van het Algemeen Rijksarchief gaan gepaard met het ontbreken van structurele steun aan de enkele (overigens privé-) bedrijven die op dit terrein enig dynamisme aan de dag leggen. Voor diegenen die ondanks alles enige belangstelling zouden koesteren voor deze problemen is het voorbereidend document van het colloquium (met een aantal uiterst nuttige studies) beschikbaar in onze bibliotheek².

José Gotovitch

¹ Parijs, op 28 en 29 maart 1996.

² *Association des Archivistes français*, 28-29.III.1996, *Colloque Transparence et secret: l'accès aux archives contemporaines*.

Dwangarbeid in Berlijn

Van 9 tot en met 12 mei 1996 organiseerde de Nederlandse stichting *Holländerei*, Berlijn, onder de dynamische leiding van Drs. Diedericke Oudesluijs, bijgestaan door Rimco Spanjer en Johan Meijer, in samenwerking met de *Stiftung Topographie des Terrors* en met steun van de Nederlandse Oecumenische gemeente in Berlijn een symposium over *Zwangsarbeit in Deutschland*. Het begrip dwangarbeid dekt hier zowel het werk van de gedeporteerde arbeiders - wat wij gewoonlijk de verplichte tewerkstelling noemen - als de slavenarbeid in concentratie- en krijgsgevangenenkampen. De aandacht ging vooral naar het lot van Nederlanders, Polen, Tsjechen, maar ook van Belgen, Fransen en Oekraïeners.

Het programma was echter te gevuld. Talrijke deelnemers-getuigen - nu toch allen minstens 70 jaar oud - moesten nu en dan afhaken, ook en misschien vooral omdat de naar voor gebrachte ervaringen van het leed herhalingen bleken, verhalen die reeds verteld waren, *du déjà-vu* en *déjà-entendu*. Zonder enig verwijt in te houden moet vastgesteld worden dat het een eerder hybride opzet geworden is, waarbij historisch onderzoek vermengd werd met getuigenissen. De veranderde politieke situatie in de voormalige Oostbloklanden bracht ook mee dat van die kant, men is geneigd te zeggen eindelijk, de «gewone» d.i. niet-politiek gekleurde dwangarbeider aan het woord kon komen. Dat de problematiek van herstelbetalingen sterk aan bod kwam hoeft niet te worden beklemtoond.

Interessant was vooral de medewerking van de lokale geschiedeniswerkgroepen, de *Geschichtswerkstätte*, waar vakhistorici en belangstellende leken samenwerken om het verleden van hun dorp, hun

district te kennen en te begrijpen. In het herenigde Duitsland met zijn nazi- en DDR-verleden geen makkelijke opdracht. Uit die *Werkstätten* kwamen de uiteenzettingen over *Lager: Baupläne, Standorte, Auftraggeber*, door architect R. Kubatzki, en *Betriebsarchive, Berliner Quellen*, door G. Wenzel. Prof. W. Wippermann (Freie Universität Berlin) had het over het *Arbeitserziehungslager Wuhlheide*.

Het leeuwendeel ging naar het wederbaren van de Nederlanders. Mechteld Althausen had het meer specifiek over *Niederländische Zwangsarbeiter in Berlin*, Rimco Spanjer sprak over *Niederländischsprachigen Zeitungen*, Albert Oosthoek behandelde *Rotterdammer Arbeiter in Kassel*. In zijn uiteenzetting over *Flämische Zwangsarbeiter in Deutschland* besteedde Wim Meyers aandacht aan de pogingen tot politieke beïnvloeding van de Vlaamse en Waalse arbeiders door Degrelle en de Vlaamse Landsleiding na de bevrijding van België, daarin gesteund door de *Germanische Leitstelle* (SS), het *Deutsche Arbeitsfront* (DAF) en het *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*. Dorothea van der Linden besprak de beeldentaal van de monumenten gewijd aan de dwangarbeiders. Jan Fernhout bestudeerde de problematiek van de Nederlandse krijgsgevangenen, terwijl G. van Wijk de lotgevallen van de gedeporteerde Nederlandse studenten behandelde. Helene de Muij-Fleurke had het over *Konsul Millenaar im Einsatz für die Niederländer in Berlin*. Bedoelde consul kon, met grote risico's, tijdens de gehele duur van de oorlog onder de bescherming van het Gezantschap van Zweden zo goed als het mogelijk was de Nederlanders in Duitsland, en vooral in Berlijn, helpen en bijstaan.

Wim Meyers

Van het archieffront

Duitsland en Frankrijk

Bijzonder veel documenten over België voor, tijdens en na de oorlogsjaren - veel daarvan als microfilm of fotokopie aanwezig in het Centrum - bevinden zich uiteraard in Duitse archieven en met name in het *Bundesarchiv*, de zusterinstelling van het Algemeen Rijksarchief. Na de Duitse eenmaking werd een reorganisatie (integratie van de centrale archieven van de DDR) en relocatie van het *Bundesarchiv* doorgevoerd. Begin 1996 werd die afgerond.

Er zijn nu drie grote afdelingen. De *Abteilungen Koblenz* bewaren het archief van officiële instellingen en partijen van de Bondsrepubliek en van het vroegere *Reich* (Keizerrijk, Weimar, IIIe Rijk), dit laatste fifty-fifty met Potsdam (zie verder). De *Aussenstelle Aachen-Kornelimünster* van Koblenz, de zgn. *Zentralnachweisstelle*, bezit personen-dossiers van *Wehrmacht*- en *Waffen-SS*-militairen. De nieuwe *Abteilungen Potsdam* bewaren het archief van officiële instellingen en partijen van de DDR en van het vroegere *Reich*. De *Aussenstelle Berlin-Zehlendorf* van Potsdam, het vroegere door de Amerikanen beheerde *Berlin Document Center*, bezit de persoonlijke dossiers van leden van de NSDAP en verwante organisaties (waaronder ook de SS). De *Abteilung Militärarchiv* (Freiburg) is bevoegd voor alle militaire archieven

vanaf 1867 (*Reichswehr*, *Wehrmacht* en *Waffen-SS*) tot heden, de DDR inbegrepen. Ten slotte moet nog worden gesignaleerd dat documentaires, speelfilms en documentatie erover bewaard worden in de *Abteilung Filmarchiv* (Berlijn).

Uiteraard kan over dit alles in het Centrum meer vernomen worden. Wie onmiddellijk ter plaatse wil gaan, moet in elk geval contact opnemen met het *Bundesarchiv Abt. Potsdam, Abteilung III*, Tizianstr. 13, 14467 Potsdam (vanaf eind '96 Finckensteinallee 63, 12205 Berlin).

Belangstellenden voor buitenlandse archieven moeten overigens weten dat er recent enkele nieuwe werkinstrumenten verschenen. Wie zich gedetailleerd over Duitse bronnen 1933-45 wil informeren, moet ongetwijfeld te rade gaan bij twee publicaties van het *Institut für Zeitgeschichte* (zie ook verder in dit nummer). Het gaat om de tweedelige «*Inventar archivalischer Quellen des NS-Staates. Die Überlieferung von Behörden und Einrichtungen des Reichs, der Länder und der NSDAP*» van Heinz Boberach (KG Saur, München-London, 1991 en 1995). Deel 1 betrof de nazi-instellingen en organisaties zoals gedocumenteerd in West-Duitse en Berlijnse archiefbronnen, het nieuwe deel 2 de Oost-Duitse archieven en die in de bij het ex-Reich gean-

nexeerde gebieden (Polen, Oostenrijk en Tsjechië).

Waar Boberach zijn Inventaris op basis van de historische instellingen en organisaties organiseerde, koos men in Frankrijk voor de omgekeerde aanpak. Brigitte Blanc, Henry Rouso (van het IHTP) en Chantal Bonazzi gingen inderdaad uit van de huidige archiefdiensten bij het publiceren van hun «*La seconde guerre mondiale. Guide des sources conservées*

en France, 1939-1945» (Paris, Archives nationales, 1994).

Deze beide kanjers zijn uiteraard te consulteren in de leeszaal van het Centrum. Overigens, wie zou wijzen op het ontbreken van dergelijke werken voor België heeft overschot van gelijk. Vandaar dat wij een klein boekdeel publiceren over de bronnen voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in België (zie elders in dit nummer).

Dirk Martin

Moskou

Als uitloper van één van de archiefreizen naar Moskou beschikt het Centrum sinds enkele maanden over een geïnformatiseerde gegevenslijst van Belgen die tijdens en aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in Sovjetkampen terechtkwamen. Het gaat wel alleen om steekkaarten. Zij verwijzen naar dossiers die evenwel in Russische archieven berusten. Op aanvraag van familieleden delen wij hen de gegevens uit de steekkaarten mee. Via de Russische ambassade kunnen zij dan eventueel consultatie of fotokopieën van het dossier aanvragen.

Deze problematiek was en is uiteraard vooral in Duitsland en Oostenrijk aan de orde. Zo publiceerde Stefan Karner van het Oostenrijkse *Boltzmann-Institut für Kriegsfolgen-Forschung* onlangs «*Im Archipel GUPVI. Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion*

1941-56» (Oldenbourg Verlag, Wien-München, 1995) (hier: BA 18.683). Kort is er ook van Belgen sprake. Uit officiële Russische bronnen blijkt dat specifiek in de krijgsgevangenenkampen 2.014 Belgen zaten waarvan er 1.833 gerepatrieerd werden. 177 stierven ter plaatse; in 1956 (datum van opheffing van de krijgsgevangenenkampen) zaten er nog 4 vast. Dat dit maar het topje van de ijsberg was, bewijzen andere officiële cijfers. Op datum van 1 mei 1947 waren er door de USSR inderdaad al 35.213 Belgen gerepatrieerd waarvan 1224 krijgsgevangenen...

Om het hoofdstuk Moskou af te sluiten, weze nog vermeld dat na een nieuwe korte archiefreis kopieën werden meegebracht van een gendarmeriedossier over Verdinaso-meetings 1938-40 en een aantal brieven van Oostfrontvrijwilligers aan hun families.

DM/JG

Uit archieven van de Communistische Internationale te Moskou

Onthullingen over de clandestiniteit in België

Op 1 augustus 1943 werd Eugène Fried, bijgenaamd Clément, in de Ten Boschstraat 129 in Brussel neergeschoten. Sedert 1930 was hij afgevaardigde van de Communistische Internationale bij de *Parti Communiste Français*, geestelijk mentor van Maurice Thorez en uitvinder van de strategie van het Volksfront.

Hij had sinds 1939 een onderkomen in België gezocht. Ondanks de heroprichting van de Franse directie in Parijs onder leiding van Duclos was hij in België gebleven. Zijn plots overlijden gebeurde enkele weken na de ontbinding van de CI wat hem naar eigen zeggen van semi-nietsdoener tot luxe-werkloze («*chômeur de luxe*») gemaakt had. Althans, dat was de gangbare mening.

Over de identiteit van de daders van de moord op Fried hebben de meest uiteenlopende hypothesen de ronde gedaan. Velen zagen er de hand van Stalin in, die zo een hinderlijke getuige van de verwar- ring uit de periode van het Sovjet-Duits niet-aanvals- pact uitschakelde. Op een misdaad meer of minder kwam het toch niet aan. Werd deze stelling niet bevestigd door het feit dat Fried na juni 1941 in België bleef, wat erop wees dat hij half in ongenade was gevallen?

In 1983 ontwikkelden Claude Coussement en ikzelf op basis van een in Amsterdam teruggevonden Sipo-SD-dossier, een hypothese waarin verscheidene bewijsstukken werden samengebracht¹. De moord was het werk van een Sipo-SD-groep die de bekentenissen van een in Berlijn aangehouden Nederlandse technicus had gebruikt. Deze laatste had in 1941 in Brussel voor Fried een radio-ontvanger geplaatst. Het ging om een toeval zonder echte politieke betekenis, vermits men ervan overtuigd was dat de actieve verbinding met Moskou volledig in handen was van de Hongaar Andor Berei, de afgevaardigde van de CI bij de Belgische partij.

In 1993 kreeg ik toegang tot de in de archieven van de CI in Moskou bewaarde gecodeerde telegrammen die tussen Brussel en Moskou werden uitgewisseld². Zij boden mij als historicus het uitzonderlijke genoeg een evenzeer onbekende als onverwachte visie op een reeds bestudeerd onderwerp te ontdekken en het beeld te corrigeren dat zonder voorkennis van deze lang ontoegankelijke documenten tot stand was gekomen. Sommige perspectieven van mijn stelling moesten herzien worden. Maar wij zullen zien dat deze

¹ Claude COUSSEMENT, José GOTOVITCH, *Qui a tué Eugène Fried, dit Clément, délégué de l'Internationale communiste ?*, in *Cahiers Marxistes*, Bruxelles, n° 110, janvier 1983, pp. 83-40.

² *Centre russe de conservation et d'étude des documents en histoire contemporaine (CRCEDHC)*, Fonds 495-184, 6-10.

niet fundamenteel in het gedrang komt, integendeel ³.

Tussen Brussel en Moskou bestond er een intense politieke telegram-correspondentie. Ze moet echter niet verward worden met de correspondentie van de vele Sovjet-inlichtingsdiensten die in Europa waren ingeplant en gemakshalve - maar verkeerdelijk - het Rode Orkest worden genoemd ⁴. En tussen 1940 en 1943 was de Brusselse gesprekspartner van Paul (alias George Dimitrov, secretaris-generaal van de CI)... Charlotte, alias Clément, eigenlijk Eugène Fried !

Pas op 22 maart 1942 verwittigt Fried Dimitrov per telegram van de aanwezigheid van Berei sinds augustus 1940 en van diens werk met de Belgische leiding. Nog duidelijker gesteld: de telegrammen bevestigen dat Fried inderdaad sedert 1940 de kern van een politiek netwerk vormt dat zowel Frankrijk als het Groot-Hertogdom Luxemburg en België omvat. Fried staat in nauw contact met Amsterdam, waar Daan Goulooze voor een groot stuk belast is met de verbinding tussen het Duitse communistische apparaat en Moskou.

De continuïteit van Fried's werk tot in 1943 is niet de enige ontdekking. Het is door zijn ogen dat Moskou de Belgische situatie bekijkt; Fried is degene die alle antwoorden doorgeeft. En hier volgt een nieuwe verrassing die nochtans mijn hypothese over het belang van het Belgische laboratorium in de uitwerking van de politiek van de CI bevestigt: Moskou vraagt dringend een maximum aan inlichtingen over de verzetsactiviteit in België. De CI dringt aan bij Clément om

de positie van de Belgische KP m.b.t. de ontbinding van de CI door te geven. Een feit waarvan men dacht dat het louter een formaliteit was. En inderdaad, tot op het hoogste niveau van de Belgische leiding, maar ook bij de sympathisanten, wordt terughoudend gereageerd (telegram van 15 juli 1943). Tussen november 1942 en mei 1943 beschrijven niet minder dan 50, soms heel lange telegrammen, de stakingen, de sabotages en allerhande aanslagen. Clément geeft integraal het protest van de bisschoppen in verband met de opeising van de klokken door (telegram van 12 april 1943). Deze bezorgdheid en aandacht van Moskou voor de posities van de partijen en voor de acties in de bezette landen - ondanks de vanzelfsprekende gevaren die de clandestiene zenders lopen - laat toe de verhouding periferie-centrum ietwat te herzien. Af en toe doet de NKVD, die voortaan alle Sovjet-Russische speciale diensten domineert, beroep op Dimitrov om zijn mensen te steunen of opnieuw op te vissen. Achter deze individuele vragen schuilen de aanhoudingen die het Rode Orkest teisterden.

Ook voor de logistiek van het politieke netwerk speelden de Belgen blijkbaar een essentiële rol. Clément is degene die Moskou informeert over de breuk die zich vanaf mei 1943 in de leiding van de Belgische partij voordoet. Hij wijst erop dat deze breuk zijn eigen situatie heel kwetsbaar maakt en vanaf juli zendt hij noodsignalen uit. De Belgische mislukking heeft zich, zoals hij terecht schrijft, voorgedaan vanuit het apparaat «*Logements*» (onderkomens) ⁵, wat hem in grote problemen brengt. Hij vraagt om naar Frankrijk te worden 'gerepatriëerd'.

³ José GOTOVITCH, *Du Rouge au Tricolore. Les communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique*, Bruxelles, Labor (met de steun van de Francqui-Stichting), 1992, 610 p.

⁴ Hans COPPI, *Die «Rote Kapelle» im Spannungsfeld von Widerstand und Nachrichtendienstlicher Tätigkeit*, in *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, juli 1996.

⁵ Cfr *La razzia de juillet 1943*, in José GOTOVITCH, *op.cit.*, p. 294 e.v.

zelfs indien hij zich op dat ogenblik nog niet direct bedreigd voelt, *«vu l'isolement du PCB»* (telegram van 24 juli 1943). Enkele dagen later verandert hij van mening. In een telegram van 8 augustus 1943, het voorlaatste dat Moskou bereikt, deelt Charlotte Paul in het Duits mee dat om de totale vernietiging van de Belgische leiding te voorkomen, men de verbindingen tussen wat overblijft van die leiding en de basis heeft verbroken en dat men aan de reconstructie van een parallelle leiding werkt. Dit betekent voor hem een volledige verandering van apparaat, nieuwe onderkomens en vooral, zoals hij schrijft, *«je ne peux rien entreprendre par manque de moyens, l'arrestation de l'avocat Fonteyne ayant causé la perte de mes dernières ressources...»* Maandelijks ontvangt hij 200 dollar van de Fransen. Zijn inkomsten van commerciële aard zijn onvoldoende geworden en hij vraagt 2000 dollar aan Yves (Jacques Duclos).

Er bestaat dus een nauw verband tussen de bijna totale vernietiging van de Belgische leiding en de dood van Fried. De rol die Jean Fonteyne speelde in de logistieke organisatie van de CI, zowel in Frankrijk als in België, blijkt nog groter te zijn dan vermoed. Fonteyne zegde later dat deze logistieke organisatie haar wortels had in het Antwerpse. Zijn schoonbroer voegde eraan toe dat ze ook te maken had met de liquidatie van de firma France Navigation. Maar de Brusselse communistische advocaat wiens naam zowel verbonden is met de

realisatie van de film *«Borinage»* als met de oprichting van de CVIA en het vertrek van Thorez naar Moskou, overleed in 1974 zonder de geheimen van de Partij prijs te geven... Vandaag de dag is er geen dossier Jean Fonteyne in de archieven van de CI in Moskou, tenminste niet in de Belgische reeksen. Andere dossiers zullen ons waarschijnlijk de ontbrekende stukken van de puzzel leveren.

Wat het jaar 1943, Fried en Berei betreft, licht een later telegram van Duclos een tip van de sluier op. Op 4 november geeft Duclos aan Moskou nieuws door over België. De KPB heeft de leiding van de Gewapende Partizanen gereorganiseerd: *«(...) Le collègue de Clément s'emploie à rétablir la liaison avec vous avec un troisième opérateur de réserve, le second ayant été arrêté à la même période où Clément a été tué par la Gestapo. Rien n'a été rendu public par les amis belges de l'assassinat de Clément dont la Gestapo ne connaît pas la véritable identité (...)»*.

Voegen we hier aan toe dat het vanaf september 1943 door Berei geleide onderzoek tal van interessante elementen over de omgeving van Clément opleverde en het Hollandse spoor vermeldde, maar het mysterie niet ophelderde ⁶. En vanaf september 1944 werd nooit meer gerept over de activiteiten en de dood van deze mannen van Moskou. Het was immers slecht verenigbaar met de driekleurige vlaggen die toen zowel in Frankrijk als in België gehesen werden ⁷.

José Gotovitch

⁶ Interview en dossier van L. Bouffieux (JG).

⁷ De grote biografie van Fried waaraan Annie Kriegel tot op het ogenblik van haar dood in samenwerking met Stéphane Courtois werkte zal binnenkort verschijnen. Zij zal zonder twijfel belangrijk zijn. De ziekte van Annie Kriegel zorgde ervoor dat zij een met mij gepland bezoek aan het Brussel waar Fried leefde en stierf, moest afzeggen. Zij was fier dat ze haar hoofdstukken bijna had afgewerkt. Bovenstaande korte bijdrage wil een eerbetoon zijn aan deze grote historica die haar steun gaf aan een toen nog «jonge» onderzoeker die zich in alle andere opzichten van haar onderscheidde.

Het «Institut für Zeitgeschichte»

Ontstaan, opdrachten en structuur

Het *Institut für Zeitgeschichte* (IfZ) (Instituut voor Nieuwste Geschiedenis) te München werd opgericht in 1950. Aanleiding was de door de catastrofe van de Hitlertijd ontstane behoefte aan streng wetenschappelijk onderzoek over het nationaal-socialisme en zijn premissen. Het IfZ heeft als opdracht ideologische vernauwingen van het geschiedenisbewustzijn te voorkomen. Dit gebeurt door een vlugge wetenschappelijke interpretatie en het opmaken van de balans van het nabije verleden. Met een groeiende tijdsafstand tot 1945 was het Instituut daarom verplicht in zijn onderzoeksactiviteit ook de geschiedenis van de bezetting van Duitsland en de twee in 1949 opgerichte Duitse staten op te nemen. Ter intensifiëring van deze taken beschikt het Instituut eveneens over filialen in Bonn (hoofd: Dr. Blasius) en Berlijn (hoofd: Dr. Hartmut Mehringer).

Het IfZ ressorteert onder de bevoegdheid van de *Stiftung zur wissenschaftlichen Erforschung der Zeitgeschichte* (stichting voor wetenschappelijk onderzoek van de nieuwste geschiedenis). Juridisch is dit een openbare stichting van burgerlijk recht. Stichtende organen zijn de Stichtingsraad, de Voorzitter van de Stichtingsraad, de Wetenschappelijke Adviescommissie en de Directeur. In de Stichtingsraad zijn naast de

Bondsregering (het Bondsministerie voor Ontwikkeling, Wetenschap, Onderzoek en Technologie, de Ministeries van Binnenlandse Zaken en Buitenlandse Zaken) de deelstaten Beieren, Baden-Württemberg, Hessen, Nordrhein-Westfalen en Nedersaksen vertegenwoordigd. In 1993 werd de stichting met de twee nieuwe deelstaten Brandenburg en Sachsen uitgebreid. De Wetenschappelijke Adviescommissie bestaat statutair uit 15 telkens voor vijf jaar benoemde wetenschappers die voornamelijk uit de geschiedeniswetenschap en aanverwante disciplines komen. Vaste leden van de Adviescommissie zijn de voorzitter van het *Bundesarchiv* en de directeur-generaal van het Staatsarchief van Beieren.

De bestendige opdrachten van het Instituut worden volgens artikel 91b van de grondwet (de zgn. blauwe lijst) door de Bondsregering en de deelstaten gefinancierd. Daarnaast worden in het IfZ sedert de jaren zestig geregeld door derden betaalde projecten van beperkte duur ontwikkeld en gerealiseerd. Dit gebeurt ten dele in samenwerking met andere wetenschappelijke instellingen om zo de onderzoeks- en documentatiecapaciteit ten volle te benutten.

Het IfZ omvat drie afdelingen: de onderzoeksafdeling, de bibliotheek en het

archief. De onderzoeksafdeling van het Instituut verricht wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast verzorgt zij uitgaveprojecten en staat zij in voor de redactie en de publicatie van de uitgaven van het Instituut. Voorts stelt de onderzoeksafdeling wetenschappelijke rapporten op, hoofdzakelijk voor het gerecht en de overheden.

Wat betreft de 'oudere' (tot 1945) en 'jongere' geschiedenis (na 1945) kunnen o.a. volgende projecten worden vermeld: reconstructie van de dossiers van de partijkanselarij van de NSDAP, uitgave van de dagboeken van Joseph Goebbels 1924-1945, groepering en uitgave van Hitler-documenten 1905-1933, publicatie van het aantal joodse slachtoffers van het nationaal-socialisme, Beieren in de nationaal-socialistische periode, het biografisch handboek van de Duitstalige emigratie na 1933, de bronnen voor de geschiedenis van het Duitse verzet tegen de nationaal-socialistische heerschappij, vergelijkende studies over de Duitse en Franse geschiedenis 1918-1933/40, de uitgave van de documenten over de voorgeschiedenis van de Bondsrepubliek Duitsland en de documenten met betrekking tot de buitenlandse politiek van de Bondsrepubliek Duitsland, politiek en samenleving in de US-zone 1945-1949 evenals in Beieren 1949-1973, West-Duitsland in de internationale betrekkingen 1945-1955, de *Wiedergutmachung* van nationaal-socialistisch onrecht na 1945, de omgang met het nationaal-socialistische verleden in de jaren vijftig en de geschiedenis van de Russische sector en de DDR (vooral in dictatuurvergelijkend perspectief). Het IfZ geeft vijf publicatiereeksen uit: de periodieke «*Schriftenreihe Vierteljahrshefte für Zeitge-*

schichte», de «*Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte*», de «*Studien zur Zeitgeschichte*», de «*Texte und Materialien zur Zeitgeschichte*», de «*Biographische Quellen zur Zeitgeschichte*» en sedert 1953 het internationaal toonaangevende vaktijdschrift «*Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*», het kwartaaltijdschrift voor nieuwste geschiedenis.

De bibliotheek staat onder leiding van Dr. Christoph Weisz. Deze gespecialiseerde wetenschappelijke bibliotheek voor nieuwste geschiedenis telt ca. 150.000 banden en ca. 320 lopende tijdschriften. Het verzamelgebied behelst in hoofdzaak de geschiedenis van de twintigste eeuw met als zwaartepunten de Duitse geschiedenis na 1914 en de geschiedenis van de internationale relaties. De bibliotheek is sinds 1995 on-line verbonden met de Beierse bibliotheken en hecht bijzonder veel waarde aan een intensieve inhoudsontsluiting van het bestand. Hiervoor werden gedifferentieerde (alfabetische, systematische, biografische en geografische) catalogi opgesteld. Deze refereren niet alleen aan zelfstandige publicaties maar ook naar bijdragen in tijdschriften en bijdragen in feestalbums en verzamelwerken. De bibliotheek van het IfZ is een openbare naslagbibliotheek. Ongeveer 6000 banden zijn onmiddellijk toegankelijk in de leeszaal; materiaal dat in het magazijn wordt bewaard kan worden aangevraagd. De bibliotheek is aangesloten bij het interbibliothecaire leenverkeer (code: M 352) en stelt de jaarlijks verschijnende «*Bibliografie zur Zeitgeschichte*» (bibliografie voor nieuwste geschiedenis) op.

Het archief staat onder leiding van Dr. Werner Röder en verzamelt en ontsluit officiële en privé-bronnen voor de

nieuwste geschiedenis (tijdsafbakening: het einde van de Eerste Wereldoorlog tot heden). De collectievorming van de op grond van onderzoeksrelevante gezichtspunten uitgekozen officiële documenten gebeurt bij voorkeur op microfilm en microfiche. Voor deze documenten ligt het zwaartepunt op de nationaal-socialistische periode. Deze stukken worden vervolledigd door originele bestanden van getuigenissen, gerechtelijke vonnissen, drukwerk van de overheden en vooral van de partij-administraties. Voor de periode na 1945 vormt het drukwerk van niet-gouvernementele organisaties uit politieke, wetenschappelijke, culturele, sociale

en andere domeinen een uitverkoren verzamelterrein. Daarnaast zijn er de geschreven berichten, een omvangrijke persverzameling met supraregionale kranten, weekbladen en een verzameling manuscripten (grote en kleine egodocumenten). Verder wordt een collectie vonnissen bewaard, met onder meer de gerechtelijke stukken van de nationale en internationale processen tegen nationaal-socialistische misdadigers. Van bijzonder belang voor de geschiedenis van de bezettingstijd 1945-1949 zijn de verfilmde documenten van de Amerikaanse militaire regering in Duitsland.

Praktische informatie:

♦ Adres:

Institut für Zeitgeschichte
Leonrodstrasse 46 B
D - 80636 München
Telefoon: 089/ 126 88 - 0; fax: 089/123 17 27

♦ Contactpersonen:

Prof. Dr. Horst Müller, directeur
Dr. Udo Wengst, waarnemend directeur

♦ Openingsuren:

** Bibliotheek (kamer 53) en archief (kamer 54)*

Maandag tot en met donderdag	8.30 u. - 12.30 u. en 13.30 u. - 16.30 u.
Vrijdag	8.30 u. - 12.00 u.

** Catalogi en Leeszaal 1*

Algemene consultatie van bibliotheekbestanden en archiefmateriaal

Maandag tot en met donderdag	8.30 u. - 12.30 u. en 13.30 u. - 16.30 u.
Vrijdag	8.30 u. - 16.00 u.

** Leeszaal 2*

Consultatie van persknipsels en gemicrofilmd archiefmateriaal

Maandag tot en met donderdag	8.30 u. - 12.30 u. en 13.30 u. - 16.30 u.
Vrijdag	8.30 u. - 12.30 u.

♦ **Bereikbaarheid:**

Het IfZ is met het openbaar vervoer bereikbaar per:

U-Bahn (ondergrondse) U-1: Rotkreuzplatz;

overstappen op bus 33 of tram 12: Fasaneriestrasse; of tram 20, 21: Leonrodplatz.

* * *

ISSN 0772 - 1196